T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

AHLAK FELSEFESİ BAĞLAMINDA NIETZSCHE VE POSTMODERNİZM

Barkın Can TOPCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail HANOĞLU

ÇANKIRI – 2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

AHLAK FELSEFESİ BAĞLAMINDA NIETZSCHE VE POSTMODERNİZM

Barkın Can TOPCU

ORCID: 0009-0007-4343-7201

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail HANOĞLU

ÇANKIRI – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **ii**
TEZ KABUL VE ONAY ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **vii**
1. GİRİŞ **1**
2. ANA HATLARIYLA ETİK **5**
2.1 Etik Değer 5
2.2 Etik ve Ahlak 5
2.3 Teleolojik Etik ve Deontolojik Etik 8
3. NIETZSCHE'NİN YAPITLARINDA EGEMEN BİR FİGÜR OLARAK AHLAK ELEŞTİRİSİ **10**
3.1. Ahlaka Uzak ve Sofistlere Yakın Nietzsche 10
3.2. Nietzsche ve Aydınlanma Karşıtlığı 11
3.3. Nietzsche'de Hastalık/Güçsüzlük Metaforunun Ahlakla Bağı 12
3.4. Nietzsche Felsefesinde İyi ve Kötü veya Köle ile Efendi 13
3.5.Tarihte İlerleme Fikri ve Üst Anlatıların Reddi 15
3.6. Hakikatin Reddi Yaratıcılığın/Sanatın Yüceltilişi 17
3.7. Düşüş ve Enfeksiyon Metaforu Odağında Güç İstenci 18
3.8 Nietzsche'nin Toplumsal Eşitlik Düşüncesine Getirdiği Temel Eleştiriler 19
3.8.1. "Başkası" Odağında "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi 19
3.8.2. İyi veya Kötü Odağında "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi 20
3.8.3 Adalet Açısından "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi 21
3.8.4. Ekonomik, Siyasal Bağlamda "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi 21
3.8.5. Sonuç: Bir İdeal Olarak "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Reddi 22
3.9 Nietzsche'nin Bir "Decadence" Olarak Nitelediği Hristiyanlığın Eleştirisi ve Sürü İnsanının Ahlaka Düştüğü Anlam 23
3.9.1. Güç İstenci Odağında Hristiyanlık Eleştirisi 23
3.9.2. Hakikatin Reddi veya İyiliğin Araçsallığı 24

3.10. Nietzsche'de "Tanrı'nın Ölümü" Söylemi ve Üst İnsan Tasarımı Üzerinden Sanat Etiği Tartışması 27
3.10.1. Hakikatin İki Boyutu: Mekanik ve Estetik 27
3.10.2. Nietzsche Felsefesinde Sanatın ve Sanatçının Yeri 28
4. MODERNİZMİN DOĞUŞU VE NIETZSCHE ÜZERİNDEN POSTMODERNİZME GEÇİŞ 30
4.1 Modernizmin Argümanları ve Hegel Karşısında Nietzsche 30
4.2 Ana Hatlarıyla Hegel Felsefesinde Etik Problemi 31
4.3. İlerleme Bağlamında Hegel ve Nietzsche 32
4.4 Hegel'in Etiğine Nietzsche'nin İtirazı 33
4.5. Kant'ın Kategorik Buyruğu ve Nietzsche'nin Pragmatik Etiği 34
4.5.1. Bir Filozofu Anlamanın Yolu/Yordamı 34
4.5.2. Kant Felsefesinde "Yapmalısın" Buyruğu ve "Ödev" Ahlakı 35
4.5.3 Nietzsche'nin Kant'a İtirazları 37
4.6. Postmodernizmin Tarih Sahnesinde Belirişi 39
4.6.1. Postmodernizmi Anlamada Mimarinin Rolü 39
4.6.2. Postmodernizmde Nietzsche Etkisi 40
4.6.3. Postmodernizm, Anti-modernizm mi Yoksa Modernizmin Eleştirel Sonrası mı? 41
4.7. Postmodernizmin Temel İddiaları 41
4.7.1. Postmodernizm, Çoklu Okumaların Yolu mudur? 41
4.7.2. Postmodernizm Bağlamında Eleştiriye Tabi Tutulan Olgular 42
4.7.3. Postmodernizme Etkisiyle Nietzsche 44
4.7.4. Yansızlık veya Tek Yanlılık Mümkün müdür? 45
4.7.5. Kutsalın Reddi 46
4.8. Postmodern Etik, Üst Anlatıların Sonu ve Nietzsche'nin Nihilizmi 46
4.8.1. Posmodernizmle Etiğin İlişkisi 46
4.8.2. Nietzsche'nin Nihilizmi 47
4.8.3. Postmodernizm, Üst Anlatıların Reddi ve Nihilizm 47
4.8.4. Yaşam – Ölüm Diyalektiği Çerçevesinde Nihilizmde İki Uç Örnek 49
5. ZYGMUNT BAUMAN VE POSTMODERN ETİK 51
5.1. Modern Etik, Postmodern Etik Ayrımı 51
5.2 Nietzsche'nin Öte Dünyalara İtirazı ve Bauman 53

5.3. Çelişkiler/Müphemlikler 54
5.4. Yasa Koyucu Yargıların Reddine Giden Yol ve Bir İtiraz 57
5.5. Etik Bağlamında "Öteki" ve Levinas'ı Hatırlatma 59
6. SONUÇ 61
KAYNAKÇA 64
ÖZGEÇMİŞ 67

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Ahlak Felsefesi Bağlamında Nietzsche ve Postmodernizm* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10/07/2023

İmza

Barkın Can TOPCU

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Barkın Can Topcu tarafından hazırlanan *Ahlak Felsefesi Bağlamında Nietzsche ve Postmodernizm* başlıklı bu çalışma, *10.07.2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği ile* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Felsefe* Anabilim Dalı'nda *Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.*

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	:Prof. Dr. İsmail HANOĞLU	İmza: ……
Üye	:Doç. Dr. Kasım MÜMİNOĞLU	İmza: …….
Üye:	:Dr. Öğr. Üyesi: Fatma ERKEK	İmza: ……

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10/07/2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. COŞKUN POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir düşünceyi, felsefeyi ya da filozofu anlamaya çalışmak, üzerine bir şeyler üretmek için onun hayranı olmak gerekmez. Önemli olan eleştirdiğimiz, hakkında ortak paydada bulunmakta zorlandığımız fikirleri de aynı titizlik ve dikkatle ele alabilme becerisi gösterebilmektir. Nietzsche bize ne kadar uzak durursa dursun; yeni bir düşünce ve yaşam biçiminin mimarı olarak önemi göz ardı edilemez. Nietzsche'den birçok noktada etkilenen (etkilenmekle birlikte onu kıyasıya eleştirebilen de) postmodern fikir dizisi için de aynı ifadelerde bulunmak son derece mümkündür. Bu bakış açısıyla hazırladığım *Ahlak Felsefesi Bağlamında Nietzsche ve Postmodernizm* isimli çalışmanın tez sürecinde en başta; bana yol gösteren, derin bilgi birikimi ve tecrübesiyle bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkıda bulunan Sayın Hocam *Prof. Dr. İsmail Hanoğlu'na* ve ders döneminde gelişimime katkıda bulunan bölüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

10/07/2023

İmza

Barkın Can TOPCU

ÖZET

Tezin Başlığı : Ahlak Felsefesi Bağlamında Nietzsche ve Postmodernizm
Tezin Yazarı : Barkın Can Topcu
Danışman : Prof. Dr. İsmail HANOĞLU
Anabilim Dalı : Felsefe Anabilim Dalı
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 10/07/2023

Bu çalışma; üç farklı problemi, ahlak felsefesini, Nietzsche'yi ve postmodernizmi birbirleriyle ilişkisel bir biçimde irdelemeyi amaçlamakla birlikte, çeşitli filozofların fikirleri üzerinden farklı birçok konuya eğilmekte, Nietzsche'yi postmodernizmi önceleyen bir filozof olarak ele almakla yetinmek yerine, geçmişe ve çağımıza damgasını vuran filozoflarla bir bütün olarak değerlendirmektedir. Nietzsche'nin yaşamdan yana koyduğu tavrı ve Batı felsefesi eleştirisini postmodernizmin çıkış noktalarıyla birleştirmekle birlikte ilerlemecilik, üst anlatı ve hakikat gibi kavramlar üzerinden çağın krizini etik gerçeklik bağlamında tartışmaya açmaktadır. Çünkü insanlığın ulaştığı aşamayı Nietzsche'nin öngörüsündeki nihilizmi anımsatmakla birlikte, hakikat ve yanılsama, gerçek ve kurgu arasındaki duvar hiç olmadığı kadar zedelenmektedir. İnsan yaşamın anlamı ve amacı konusunda eski dayanaklarını yitirmekte, kimi kavramlar üzerinde şüpheye düşmektedir. Dolayısıyla dünyayı anlamlandırma projelerinin insan gerçeği ve yaşam noktasında yetersiz kalışı, yeni bir gerçeğe adım attığımızı göstermekte, bu da kendisini postmodernizm olarak ortaya koymaktadır. Aydınlanmacı felsefeden farklı olarak postmodernizm kavramların egemenliğinden kopuşu temsil eder. Nietzsche'nin aklın, geleneksel düşünme biçiminin ürünü olan iyi-kötü ile beraberinde hakikatin putlaştırılmasına karşı yaşamdan yanalığı postmodernizmi öncelemekte; önemli bir problem olarak ilerlemeci tasarılar doğrultusunda 'şimdi'nin yitirilişi ise etik bir problem olarak kendisini çalışma boyunca farklı bağlamlarda göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Postmodernizm, Ahlak, Nihilizm, Üst Anlatılar

ABSTRACT

Thesis Title : In the Context of Moral Philosophy, Nietzsche and Postmodernizm
Author : Barkın Can Topcu
Supervisor : Prof. Dr. İsmail HANOĞLU
Department : Philosophy
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 10/07/2023

This study aims to analyze three different problems—moral philosophy, Nietzsche, and Postmodernism—in a relational manner, while also delving into a multitude of topics through various philosophers' perspectives. Rather than merely treating Nietzsche as a philosopher preceding Postmodernism, it evaluates him in unison with philosophers who have left a profound impact on the past and our present era. By combining Nietzsche's life-affirming attitude and critique of Western philosophy with the origins of Postmodernism, it opens up a discussion on the crisis of the era within the context of ethical reality, through concepts such as progressivism, meta-narratives, and truth. While the stage humanity has reached evokes Nietzsche's foresight of nihilism, the boundaries between not only truth and illusion but also reality and fiction are more eroded than ever before. Humans are losing their ancient anchors regarding the meaning and purpose of life, casting doubt on some concepts. Therefore, the inadequacy of projects interpreting the world at the point of human truth and life indicates our step towards a new reality, which manifests itself as Postmodernism. Unlike Enlightenment philosophy, Postmodernism represents the disconnection from the dominance of concepts. Nietzsche's affirmation of life against the idolization of truth along with the good-evil, which is the product of traditional thinking, precedes Postmodernism. The loss of the 'now' in line with progressivist plans as a significant problem is manifested as an ethical issue throughout the study in different contexts.

Keywords: Nietzsche, Postmodernism, Ethics, Nihilism, Meta-Narratives

KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
Haz.	Çeviren
s.	Hazırlayan
ss.	Sayfa sayısı

1. GİRİŞ

Postmodernizmi önceleyen bir filozof olarak Friedrich Nietzsche'nin çalışmaları pek çok yönden ahlak felsefesi bağlamında değerlendirilmeye açık olmakla birlikte, benzer şekilde postmodernizm de etik bir tartışma yürütmeksizin aydınlatılacak bir konu değildir. Nietzsche ile postmodernizmi özdeşleştirmek çok sancılı sonuçlar verebilir. Bu yüzden yürütülen çalışmada bu yanlış anlaşılmanın ortaya çıkmaması için titizlik gösterilmiştir.

Genel kanının aksine postmodernizme yönelik objektif bir bakış; her ne kadar onun metafizik sistemlere, ideolojilere ve üst anlatılara şüphe ile yaklaştığı doğru olsa da etik ya da akıl düşmanı bir felsefe olmadığını kavrayacaktır. Postmodernizm sıklıkla din, hakikat, bilim düşmanı olmak gibi onur kırıcı suçlardan yaftalanmıştır. Oysa gerçekte o, farklı inançların ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir dünyanın peşindedir; bu nedenle de şeylerin fetişleştirilmesine, kutsallaştırılmasına yönelik endişeler taşımaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, postmodernizm radikalizme karşıdır; kültüre, ahlaka ve diğer insani gerçekliklere değil. Tüm bunları korumak ve diğer olgularla birlikte yaşatmak iddiasında olan postmodernizm, yaşamın üstünde konumlandırılmış diğer her şeyin sonunu ilan etmektedir.

İyi ile kötü, doğru ile yanlış, gerçeklik ile yanılsama vb. olgularda, Nietzsche'de gözlemlendiği gibi, eleştirel bir bakış açısı geliştiren filozoflar, özünde bu değerlerin kendisine değil, aksine onların iktidarına karşı tavır almaktadırlar. Bununla birlikte postmodernist filozoflarla ilgili genellemelerde bulunmak çok fazla doğru değildir. Nedeni, oldukça geniş bir düşünce güzergâhını kapsayan bu kuram, aynı zamanda pek çok farklı ideolojiyi de tabanında barındırmaktadır. Her okuma öznel bir okumadır; öznelliğin eriyip gittiği bir okuma biçimi tahayyül etmek mümkün değildir. Bu yüzden, bu çalışmanın da (her ne kadar objektif olmaya çalışılsa da) bir ölçüde öznel bir okuma (Nietzsche'ye ve özellikle postmodernizme ilişkin) barındırdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

"Ana Hatları ile Etik" ile başlayan çalışmamız; aynı zamanda felsefe ve düşünce tarihini süsleyen pek çok filozofun fikirlerine yer vermekte; etiğin 21. yüzyılda arz

ettiği önemi ne pahasına olursa olsun göz önünde tutmaktadır. Yalnızca dinamik bir etiğin var olabileceği (tıpkı doğa bilimlerinin de dinamik olması gibi) gösterilmeye çalışılmakta; üç farklı konuyu, ahlak felsefesini, Nietzsche'yi ve postmodernizmi bir tür tartışma boyutu içinde bütünleştirmeye çalışılmaktadır. Felsefede hiçbir kavram sorgu dışı değildir, postmodernizme de bu perspektiften yaklaştığımızda, onu ivecenlikle reddetmenin ya da göklere çıkartmanın ne kadar hatalı olduğunu görebiliriz.

Çalışmanın alt tabanında yer alan çeşitli hususlara değinmek gerekirse; felsefede de bir tür objektiflikten bahsetmek mümkünse, bunun en iyi yollarından biri konuyu yeteri kadar anlamadan eleştiride bulunmaktan kaçınmaktır. Bir teoriyi, fikri yalnızca eleştirmek ya da yalnızca doğrulamak oldukça sakıncalı bir tutumdur. Postmodernizme tüm boyutlarıyla evet diyen nasıl postmodern olamazsa, benzer şekilde ona tüm nitelikleriyle hayır diyen de modern olamaz. İki farklı yapıyı (modernizmi ve postmodernizmi) kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın kesin bir yolu yoktur.

Hem Nietzsche'nin meydan okuduğu gelenekselleşmiş Batı etiği hem de postmodernizmin eleştiriye tabi tuttuğu modernizmin vaat ettiği daha iyi dünya tasarımları, yaşam karşısında yücelttikleri ideallerle ortak bir tablo sunmaktadır. Her iki felsefe de nesnelliğe şüpheyle yaklaşmaktadır; elbette ahlak felsefesinin vaat ettiği nesnellik de tartışma konusu haline getirilmektedir. Yasa karşısında yorumu, bilimin ve benzeri yapıların mutlak kesinliği ve tek temsil iddiası karşısında esnekliği ve çoğulculuğu ön plana çıkartan postmodernizm, çağımız adına önemli bir problemdir. Postmodernizm, modernizme karşı bir eleştiri olmakla birlikte onun tümüyle yadsınması asla değildir. Ayrıca Nietzsche'nin felsefesi de postmodernizmin reçetesini bize sunamaz.

"Ana Hatları ile Etik" isimli bölümde konusu açıldığı üzere; etik, salt rasyonel değildir; ötekine karşı bir açılışın, kendinden vazgeçmenin boy göstermesidir. Diğer insani gerçeklikler karşısında aklı ön plana çıkartan Batı felsefesi, Immanuel Kant'ta olduğu gibi metafizik bir boyut taşır; akıl ile tüm problemleri çözebileceğimiz inancıyla hareket eden bu felsefeden farklı olarak postmodernizm, aklın kutsallaştırılmasından yana sitemkârdır.

Bilim ve teknikteki olağandışı ilerlemeye rağmen felsefenin görevinin, tekrar tekrar etik kavramını kendisine dert edinmesi gerektiğini savunan bu çalışma, aynı zamanda birçok yerde (tüm farklı egemen iddialara rağmen) ahlakın ve postmodernizmin bir-

likte yürüyebileceği iddiasını desteklemektedir. Doğrusu, postmodernizmi bir filozofa ya da bir anlatıya indirgemek (bunlar öncü filozoflar dahi olsa) onun esnek ve çoğulcu yapısını ihmal etmek anlamına gelecektir. Elbette, postmodernizm modernizme eleştirel gözle yaklaşır, klasik etik teorilerine şüpheyle bakar; ancak postmodernizm bu çalışmanın dayanak aldığı esaslara göre modernizmden tam bir kopuş değil, onu yeniçağın gerçeklerine göre yorumlamaktır.

Platon'dan beri filozoflar etiği ussal bir temele oturtmaya çalıştılar, ne var ki ussal olana tanıdıkları güven yetersiz kaldı. Aklın imparatorluğuna dönüşen bu süreçte, filozof kral tiplemesinden başlayarak kutsallaştırılan akıl, bir süre sonra insan yaşamı içinde felaket yaratır bir görünüm kazanmaya başladı. Nietzsche'nin felsefe ve düşünce tarihi bakımından önemine, biraz da olsa, bu açıdan yaklaşmak gerekir çünkü ilk kez onunla birlikte yaşamı sahici anlamda olumlamayı başaran bir fikirler dizisi ortaya çıktı. Tüm eksiklerine ve hatalarına rağmen Nietzsche, tam da bu nedenle, felsefede yeni bir dönemin ortaya çıkışını simgelemektedir; yalnızca yaşamı olumlaması nedeniyle değil, yaşamı olumsuzlayan her şeye meydan okumasıyla da düşünce tarihinde özel bir yere sahiptir.

Nietzsche'yi tam ve eksiksiz okumanın bir yolu yoktur. Nietzsche daha çok bir yorumcudur, yani bir sistem filozofu değildir. Nietzsche birçok bağlamda okunabilir, kaldı ki onu anlamaya çalışırken çoğul bir Nietzsche'yi keşfetmek (ne denli eleştirirsek eleştirelim) sanılandan daha önemlidir. Her şeye rağmen Nietzsche, tüm cesur iddialarına rağmen bir anlatı sunar, sistemleşmiş bir felsefe ortaya koymaz.

Ahlakı salt bir yoruma indirgeyerek rölativist bir tutum sergileyen Nietzsche, ilgili bölümlerde görüleceği gibi; ahlakın ve beraberinde Batı metafiziğinin sonuna geldiğine inanır ve çözümü sanatta, yaratıcılıkta arar. Elitist bir bakış açısıyla "üst insanı" felsefesinin ana gövdesine yerleştiren Nietzsche'ye göre ahlaki yargılar kültürden kültüre değişmektedir, dolayısıyla genel bir doğru ya da yanlıştan söz etmek mümkün değildir. Ayrıca: "Nietzsche'nin "Toplumsal Eşitlik Düşüncesine Getirdiği Temel Eleştiriler" bölümünde de görüleceği gibi Nietzsche, ne evrensel bir eşitlik düşüncesine inanır ne de herkesi aynı haklara sahip görür. Yığın ile üst insanı birbirinden neredeyse kesin sınırlarla ayıran Nietzsche'nin düşünce dünyasında tüm insanlığı eşit kılma projesi, Aydınlanma kökenli bir mittir denebilir; temelinde aklın kendisine

duyulan bir özgüven vardır. Dolayısıyla da hiçbir şekilde eşit olmayan insanları eşit kılma projesi insanlığa yarardan çok zarar getirecektir.

Nietzsche'nin temel fikirlerinin yanı sıra Aydınlanma filozoflarından Kant ve Hegel'i ahlak felsefesi bağlamında karşılaştırarak irdeleyen bölümlere yer verilmesinin nedeni ise, hiç şüphesiz modern olan ile modern sonrası arasındaki çeşitli farklara değinmek; iki felsefenin de ortaya çıkışında önem arz eden filozofların imledikleri dünyayı gözler önüne sermektir ki bu da diyalektik bir gerekliliktir.

Yine postmodernizmin önemli filozoflarından Bauman; postmodern etiğe ilişkin farklı bir tutum sergilemekte; özellikle Postmodern Etik isimli eserinde ahlaki yaşayış konusunu problematik hale getirmekte ve çeşitli argümanlardan yola çıkarak ahlakın akıldışılığı gibi çeşitli hususları derinlemesine analiz etmekte, Levinas ve benzeri filozoflara atıfta bulunarak müphemlik üzerinde durmaktadır.

2. ANA HATLARIYLA ETİK

2.1 Etik Değer

"Etik değer sorunlarıyla hesaplaşmama, bugün en belirgin görünümlerinden birini, çağımıza damga vuran bir olguda: değerler adına değer harcamalarında bulunur." (Kuçuradi, 2022, s. 5). Yaşadığımız çağda etik hiç olmadığı kadar önem arz etmektedir. Ne politika ne sanat ne de bilim tek başına etiğin yerini doldurabilir. Etiği 21. yüzyılda bu kadar önemli bir gerçeklik ve gereklilik haline getiren nedenlerden en büyüğü, hiç şüphesiz, etiğin artık unutulmaya yüz tutması, sorumluluk bilincinin, ödev ahlakının sanki yaşamla hiçbir ilintisi olmayan boş kavramlarmışçasına terk edilmesidir.

Etik, yaşam gerçeğinden soyutlandığından, salt kavramlar dizgesi gibi anlaşıldığından, sahici etiğin ne olduğunu göstermek yalnızca felsefecilere değil, bir başkasının yüzüne, ötekinin varlığına saygı duyan, onun acısını vicdanında hisseden herkese düşmektedir. Ancak diğer yandan, modern teorilerin, tüm etik söylemlerine rağmen, kimi zaman gizil bir öteki yarattıkları ya da bireyi bir makineymişçesine rasyonelliğe indirgedikleri tartışmaya son derece açık bir konudur.

2.2 Etik ve Ahlak

Etik ve ahlak özdeş kavramlar değildir. Ahlak yaşamın her alanında etkisini gösteren bir kavram olarak yereldir ve kültürden kültüre farklı anlamlara, yaşam biçimlerine bürünür. Normlara ve kurallara dayanan ahlak, aklın ve düşünce yetisinin bir ürünü olarak insanı diğer canlılardan ayırmakta kullanılan kavramlardan biridir. Burada söz konusu olan 'ahlaklar' çokluğudur. Ahlak tarihsel anlamda bireysel, grupsal, toplumsal düzlemde yaşanan bir fenomendir; pratiktir (Özlem, 2019).

Tek bir ahlak olmadığı gibi, genelleştirilebilir bir ahlak yasasının var olup olmadığı tartışılan konular arasındadır. Tüm bunlarla birlikte ahlak toplumsal ilişkiler üzerinde belirleyicidir; ahlakın var olmadığı bir toplumsal düzlem tasavvur etmek distopiktir.

Ahlakın olmadığı bir dünyada ne hukuktan ne de başka yasal düzlemlerden bahsedebiliriz (Özlem, 2019).

Var olan tüm ahlaki gerçeklikleri, inançları reddetsek dahi; ahlakı tümüyle ortadan kaldıramayız ya da başka deyişle, ahlak ne kadar öznel ve kurgusal olursa olsun, var olmaya devam edecektir.

Genel olarak kabul edildiği üzere ahlak belirli koşullar altında kendini gösteren kültürle doğrudan ilişki içindedir. Ekonomik yapıdan, inançlara, düşünce sistemlerine, sanata, bilime kadar her şey var olan ahlaki gerçeklikle ilişki içindedir. Ahlak: *"Mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünüdür."* (Flew, 2005, s. 12).

Kültürler ve tarihsel süreçler, bu davranış kuralları bütününü açıklamamız bakımından önem arz eder. Bir toplum neden bir ahlaki tutumun mutlak olarak iyi olduğuna kanaat getirir? Neden farklı toplumlarda benzer tutumlar, davranışlar yasak olarak kabul edilirken diğer toplumlarda geçerlilik kazanır? Tüm bu sorular bir bakıma ahlakın yerelliğine kanıt göstermekle birlikte; evrensel bir ahlak var mıdır sorusuna dair de bulgular içermektedir.

Tüm bunların yanı sıra hepimizin yaşamında tanıklık ettiği bu ahlaki gerçekliğin akılla sınırlandırılmaz olduğu, müphemlik karşısında hissedilen kaygının bir soru formuna dönüşmesini talep ettiği günümüzde tartışılan konular arasındadır. Bizden yalnızca var olan üzerine konuşmamızı değil aynı zamanda var olanın kendisini bir dert kaynağı haline getirmemizi beklemektedir.

Felsefenin alt disiplinlerinden biri olarak ortaya çıkan ve evrensel bir boyut taşıyan etik ise felsefenin çok eski tarihlerinden beri tartışılmakta, düşünce tarihi içinde önemli bir inceleme konusu olarak kendisini göstermektedir. Etiği tanımlamak açısından önemli olan unsurlardan biri, ahlakla arasındaki ayrımı temellendirebilmektir. Genel bir etik tanımına başvurmak gerekirse:

> *"Felsefenin ahlaki değerleri inceleyen disiplinidir. Değerler felsefesinin bir alt dalıdır. Etik, ahlak olgusunu kuramsal, kavramsal, ve mantıksal temellerde ele alıp inceler. Etik veya ahlak felsefesi, belli toplumlarda veya belli dönemlerde ortaya çıkmış ahlak kurallarıyla değil, ahlakın temelinin ne olduğu, farklı ahlak kuralları arasında seçim yapmamızı belirleyen neler olabileceği gibi konularla ilgilenir."* (Flew, 2005, s. 179)

Salt öznel değil, nesnel geçerlilik taşıyan bir disiplin olarak etiğin yaşadığımız yüzyılda Ortaçağını yaşadığımızı belirten Kuçuradi, etik değerler sorunlarıyla hemen hemen hiç hesaplaşılmamasından yakınır (Kuçuradi, 2022).

Çağımızı aydınlatan filozofların yeni etik tasarılarda bulunmaları, hatta etiği diğer disiplinlerin üstüne konumlandırmaları bu nedenle takdir edilesi bir çabadır. Eleştirel bir göz isteyen etik, aynı zamanda bilimin, tekniğin ve teknolojinin bu kadar hızlı ilerlediği bir çağda bizleri yeniden düşünmeye çağırmaktadır. Bu düşünmenin tasvirine ve ahlaktan ayrılışına biraz daha eğilmek gerekirse:

> *"Demek ki, felsefenin en temel disiplinlerinden biri olan etik, ahlakla yakın bir ilişki içinde bulunur. Her ne kadar gerek ahlak ve gerekse etik aynı kökten, yani töre, gelenek, görenek, alışkanlık, karakter, huy, mizaç anlamına gelen bir kökten türemiş olsa bile, etik deyince anlaşılan 'felsefe açısından anlaşılan ahlak'tır, genel bir ilkeler teorisidir veya 'ahlaklılığın felsefesi'dir. Ahlak hem felsefeden bağımsız bir alandır, hem de etiğin yani felsefenin ana disiplinlerinden birinin temelini oluşturur."* (Cevizci, 2021, ss. 12-13).

Ahlak salt kendi başına bir felsefe ya da sistem değildir. Düşünen bilincin kendini dünya karşısında kaygılı hissetmesiyle, sorumluluk bilinciyle dışarıya atılmasıyla, var olan yapıyı tartışmasıyla, ussallaştırmasıyla, disiplinleri forma sokmasıyla etik meydana gelir. Bu yüzden Pieper, *"Felsefenin bir disiplini olan etik, kendini ahlaki eylemin bilimi olarak anlar."* diye olguyu özlü şekilde ifade eder (Pieper, 1999, s. 22).

Ancak her ne kadar etik ahlakın bilimi olarak ele alınsa da tamamen yaşamın içindedir; "dünyaya fırlatılmış var olan"ın kaderidir etik. Ondan vazgeçemez, kendisine sorduğu her sorunun içinde bir etik bağlam mevcuttur. İnsan yalnızca belli bir toplumsal koşula bağlı kalmaz, aynı zamanda o yapıyı sorgular. Sorgulamanın temelinde de etik vardır. Bu yüzden etik salt akli değildir, olamaz. Etik gerçekliğin ruhuna sızmış bir seçim problemi vardır; bunun en belirgin ifadesi, iyi ve kötü kavramlarında yatar. Yani insan etikle bizzat dünyaya fırlatılmışlığı bağlamında tanışır.

Etik, ölüm karşısında alınan bir tavırdır da aynı zamanda. Çünkü ölüm insanı kaygıya iter. İnsan ölümü sorgularken aynı zamanda ahlaki gerçekliği de sorgulayarak etiğe dokunur. Ölüm her zaman hayatın içindedir; tam da bu yüzden etiğin sonu insan varlığının sonudur. Yine aynı şekilde, nasıl varlık kavramını irdelemek, "Varlık

nedir?" sorusunu sormak sonuçlanmayacak bir sürece işaret ediyorsa, benzer şekilde etik kavramının da tartışılmasının bir sonu yoktur. Tüm felsefeler yeni etik sistemler yaratırken bir taraftan da etik kavramının "ne"liğini yeniden tartışmaya sokmaktadır. Yeni bir etik tasarısının ürünü olarak:

> *"Levinas'a göre ahlak, bir arada yaşamayı düzenleyen gelenek ve göreneklere ilişkin yazılı olmayan davranış kurallarıdır. Ahlak toplumdan topluma değişebilir, aynı toplumda geçmişte ahlaki olarak kınanan bir şey şimdi hoş görülüyor olabilir. 'Etik' ise toplumdan topluma değişen kurallara uyma veya yurttaşlık görevlerini yerine getirme değildir. 'Etik', Levinas'a göre düzene çağırmaz, politik ya da toplumsal çıkarı gözetmez. Etik, öznenin başkasının çağrısını duyması, ben'in varlıktaki çıkarını gözetmekten vazgeçmesi ve başkasının başkalığını yok etmeden, ona boş ellerle yaklaşmayarak yanıt vermesidir."* (Direk, 2016, s. 34)

Levinas'ta "başkası" kavramı tüm felsefesinin temelidir, dolayısıyla ahlak felsefesinin de… Etiği her şeyin üstüne yerleştiren Levinas'a göre bu etik salt akli değildir, olamaz. Özünde bir başkasına yönelik rahatsızlık, travma vardır. Zira bu yüzden etiği çok farklı bir perspektiften okuyan Levinas için insan varlığının ontolojik temeli etikten ayrılamaz. Rasyonalist sistemler insana etik reçeteler sunabilir ancak Levinas açısından bunlar yetersizdir. Öyle ya insan ancak bir başkasının varlığını içselleştirdiğinde, başkasının varlığını vicdanında duyumsadığında, onun varlığı adına ölümü seçtiğinde sahici anlamda etik bir birey olabilir. Var olan kurumların eşitlik, adalet, özgürlük gibi talepleri yetersizdir. Bu yüzden Levinas şöyle der:

> *"Etik ilişki her zaman ölümlü bir varlıkla kurulan ilişkidir ve yalnızca başkasını yaşatmayı, başkasını ölümünde yalnız bırakmamayı değil, başkası için ölmeyi, kendini başkası için feda etmeyi, ölümde başkasının yerine geçmeyi de içerir."* (Levinas, 2021, s. 35)

2.3 Teleolojik Etik ve Deontolojik Etik

Her iki etik türü de ahlaki eylem ve ahlaki sonucu üzerinde yoğunlaşsalar da teleolojik etik ahlaki eylemde sonuç odaklı bir yaklaşım sergileyerek amacın araçları meşrulaştırdığına inanan bir tutum sergiler. Söz konusu olan deontolojik etikten farklı olarak niyet değil hedeftir (Cevizci, 2021).

> *"Söz konusu teleolojik etik anlayışı, bir bütün olarak da hayatı moral açıdan değerli kılan şeyin belli birtakım şeylere sahip olmanın, birtakım*

> *yaşantıları hayata geçirmenin sonucunda erişilen yer ya da durum olduğunu öne sürer. Bu yüzden teleolojik etik kapsamı içinde yer alan teoriler aynı zamanda sonuççu etik öğretiler olarak geçerler."* (Cevizci, 2021, s. 45)

Dolayısıyla bu "sonuççu" öğretide, Kant'ın felsefesinde kendini gösterdiği gibi iyi isteme değil fayda ön plana çıkmaktadır. Bu pragmatist nitelikler taşıyan felsefenin tam karşıtı kendisini deontolojik etikte göstermektedir.

"Deontolojik etik" deyince akla ilk gelen simalardan biri Kant'tır. Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul eden Kant, Ortaçağ felsefesinde olduğu gibi hakikat merkezli bir anlayışla varlığın anlamını nesnel bir ahlaki yasa üzerinden okuyarak onu bir buyruk altında sınırlamış olsa da bu sınırı meydana getiren dış otorite Tanrı değil insan ve onun ussal gerçekliğidir. Dinsel etikte nasıl yasa koyucu Tanrı ise, burada evreni ve evrene dair hemen her şeyi aklıyla kavrayabilen insandır.

> *"Bu ise Kant'ın ödev etiğinin, dini değil de antropolojik bir temellendirmeye dayandığı anlamına gelir. Ahlaklılığı Tanrı veya ilahi iradeyle temellendiren Ortaçağ düşünürlerine karşı çıkan Kant ödev etiğini temellendirirken, bununla birlikte insanın, bütünsel doğası yerine, salt akli boyutunu dikkate alır, yani onu sadece akıl sahibi bir varlık olarak görür."* (Cevizci, 2021, s. 116)

Grekçe "ödev" ya da "yükümlülük" anlamına gelen "deon" sözcüğünden türeyen deontoloji kavramı ödev veya yapılması gerekeni ölçüt alır ve bu nedenle deontolojik etik pragmatik değildir; o birtakım şeyleri ilkelere dayanarak gerçekten doğru olduğu için yapılması gerekliliği üzerinde durur. Yine teleolojik etikte haz ya da mutluluk gibi maddi ölçütler ortaya çıkarken deontolojik etikte söz konusu edilen eşitlik, tarafsızlık, evrenselleştirilebilirlik gibi formel ölçütlerdir (Cevizci, 2021).

Deontolojik etikte; yaşamı iyi isteme üzerinden örgütlemeye çalışan bir felsefe olarak; teleolojik etikten farklı olarak Kant felsefesinde ahlak yasası aklın buyrukları üzerinden temellendirilir:

"Öte yandan ahlak yasası, Kant'a göre salt aklın bir olgusu(faktum) olarak karşımıza çıkıyor, bu yasanın var olduğunu önsel olarak biliyoruz, onun bilinci var bizde." (Akarsu, 1998, s 79).

3. NIETZSCHE'NİN YAPITLARINDA EGEMEN BİR FİGÜR OLARAK AHLAK ELEŞTİRİSİ

3.1. Ahlaka Uzak ve Sofistlere Yakın Nietzsche

Nietzsche felsefesinde ahlak problemini şu veya bu toplumun, kültürün ahlaki gerçekliğiyle sınırlandırmak mümkün değildir çünkü Nietzsche dikkatini bütüne çevirir, odaklar. Ahlakın kaynağı, temeli üzerinde durur. Yalnızca ahlakı değil; Sokratik felsefe geleneğinin miras aldığı tüm değerleri, hakikati ve bilgeliği tartışmaya açmaksızın reddeder. Bu felsefi tavrını en iyi özetleyen pasajlarından birinde Nietzsche şöyle der: *"Ahlaklılık, dünyadaki diğer her şey kadar 'ahlaksızdır'; ahlaklılığın kendisi bir ahlaksızlık şeklidir."* (Nietzsche, 2022, s. 217).

Nietzsche'yi felsefe tarihinde bu kadar çok referans alınan bir filozof haline getiren sebeplerden biri de, hiç şüphesiz, cesaretidir. O yalnızca felsefe yapmaz, aynı zamanda felsefeyi kendi tabiatının izin verdiği müddetçe yıkar ve yeniden yaratır. Felsefe tarihinin en büyük isimlerini eleştirmekten hiçbir zaman geri durmaz. Bu bağlamda Nietzsche tam da bu cesaretin bir göstergesi olarak var olan tüm ahlaki yargıları reddeder; onu etik bağlamda Antik Yunan felsefesinin mihenk taşlarından birini oluşturan Sofistlere benzetmek yanlış olmayacaktır. "*Sofistler, ilk kez ahlaklılığın eleştirisinin, ilk kez ahlaklılık kavrama eşiğindedir: ahlaki değer yargılarının çeşitliliğini (coğrafi göreliliğini) yan yana koymaktadırlar…*" (Nietzsche, 2022, s. 288)

Nietzsche bağlamında söyleyecek olursak -her ne kadar böyle bir beyanı "doğrudan" elimizde olmasa da-, Sokratesçi felsefe özünde büyük bir enfeksiyon taşır. Bu enfeksiyonun kaynağını acıma duygusundan, hakikat istencine ve inancına, eşitlik öngörüsünden ve talebinden rasyonalizme kadar genişletmek mümkündür. Nietzsche yıkmaya, çürütmeye çalıştığı Sokratesçi geleneksel felsefe ile Hristiyan inancını sembolize eden rahipler arasında bir analoji kurar. Ona göre bu felsefi geleneği paylaşan filozoflar ancak ve sadece rahip sınıfının gelişmiş hali olabilirler, bundan öte bir anlam ifade etmezler. Aradaki analojinin temel fonksiyonu ise her ikisinin de bir kurtarıcı maskesi altında; -tam da bu kurtarıcı maskeye sığınarak- güçsüzlüklerini, zayıflıklarını örtmeye çalışmaları, bu güçsüzlükten, zayıflıktan biriktirdikleri kinle insanlığa kesin doğrular biçmeye çalışmaları, olmayan hakikatler yaratmaya yeltenmeleri-

dir. Nietzsche için doğruluğun da, hakikatin de bir anlamı yoktur çünkü her şey "yorum"lardan ibarettir; adına olgu dediklerimiz de, yasa dediklerimiz de "yorum"dur. Nietzsche'nin ifadesiyle *"Fenomen karşısında duran pozitivizme karşı -'Sadece gerçekler vardır'-. Ben derim ki: Hayır, var olan gerçek bulgular değil, sadece yorumlardır."* (Nietzsche, 2022, s. 326).

Burada parantez içine alınması gereken hususlardan biri, Nietzsche'nin yalnızca pozitivizme değil, modern bilim anlayışına da eleştiri getirdiği noktasındadır. Modern bilimin temeli olan nedensellik yasası -gerek doğa bilimlerinde gerekse toplumbilimlerinde- geçersizdir. Nietzsche'nin bakış açısını en iyi kavratacak olan yine onun ifadeleridir elbette:

> *"Nedenselliğe duyduğumuz inanca olağanüstü sağlamlığını veren, bir olayın bir diğerini takip ettiğini görme alışkanlığı değil, olayları maksatların neden olduğu olayların dışında başka bir şekilde yorumlayamama kapasitemizdir."* (Nietzsche, 2022, s. 358)

3.2. Nietzsche ve Aydınlanma Karşıtlığı

Aydınlanma felsefesinin en üst noktaya çıktığı boyutu temsil eden Immanuel Kant felsefesinde bilim, felsefe, sanat, etik ve metafizik gibi disiplinler birbirinden kopuk değil birbirini tamamlayıcı boyuttadırlar. Modern bilimin ortaya çıkışı ve sonrasında gözlemlenen evrenin anlaşılabilir, açıklanabilir yapısını simgeleyen determinizme duyulan inanç ve güven kendi içinde sınırlı kalmayıp bahsi geçtiği üzere felsefeden sanata, etikten metafiziğe kadar birçok alanda etkisini duyurmuştur ki bu, bizzat Ortaçağ'ın sonunu ve Aydınlanma Çağı'nın doğuşunu, dahası ilerleyişini simgelemektedir. Nietzsche ise bu doğuşu ve ilerlemeyi temsil eden tüm gerçekliklere kuşkuyla yaklaştığı kadar, bunlara karşı yıkıcı bir tutum da sergiler.

Nietzsche'ye göre ideallerin yaşamın gerçekliği karşısında hiçbir anlamı yoktur. "İlerleme" fikri bu bağlamda hep daha iyi bir dünya arayışına işaret eder; oysa Nietzsche'ye göre bu dünya tek dünyadır ve ondan daha iyi bir dünya tahayyül etmek insana faydadan çok zarar getirir. İdeallere karşı çok şüpheli ve kötü niyetli olduğunu belirten Nietzsche felsefesinde, ilerleme arzusunun temelinde de gizil bir enfeksiyon vardır. Çünkü ahlaklılığın bir üstün değer olarak kabul edilmesi sürekli olarak bu dünya işe yaramaz, gerçek bir dünya var olmalıdır arzusunu canlandırmaktadır ki bu

da var olan hayatın olumsuzlanmasından başka bir anlam ifade etmez. Tümel hakikatlerin varlığına ve gerçekliğine ilişkin içinde en küçük bir olumlu his belirtisi göremediğimiz Nietzsche, ilerlemenin bu hakikatler doğrultusunda atılan adımlara dayandığını bildiği için ondan ilerleme karşısında farklı bir tutum beklemek imkânsızdır.

> *"Kendini bireyleri aşan bir amaca yönelik bir sürecin bir evresi olarak görmek, şeylerin gerçekliği içinde verilmiş bir anlamı bulma girişimidir yalnızca, oysa tek olası anlam insanın kendi yaratıcılığıyla kendine verdiği anlamdır."* (Vattimo, 2005, s. 21)

Yine de Nietzsche'nin tüm değerleri bilindik anlamda tamamıyla reddedip reddetmediği tartışılan hususlar arasındadır. Ancak şurası kesindir ki Nietzsche'nin hakikat ve rasyonalizm eleştirisi bizzat Aydınlanma felsefesinin temel kategorilerine yöneltilmiş güçlü bir tepkidir. Nietzsche adına ahlakı bu kadar zehirli bir meyve formuna sokan nedenlerden biri, hiç şüphesiz efendi ahlakına değil köle ahlakına hizmet ediyor olmasıdır. Dolayısıyla ahlak, yalnızca bize doğru yaşam biçiminin reçetelerini verdiği iddiasında bulunan bir sanıdan ibaret değildir, aynı zamanda "insanlığı insanlık adına" köleleştiren bir baştan çıkarma aracıdır, hem de bu işin en ustası olarak bellekle-re kazınandır.

3.3. Nietzsche'de Hastalık/Güçsüzlük Metaforunun Ahlakla Bağı

Nietzsche, başta da belirttiğimiz üzere, felsefe tarihinin yalnızca düşünce üreten simalarından biri değildir. O, dikkatini yalnızca parçalara odaklamaz, daha çok "bütüne" tutku düzeyinde ilgi gösterir. Karşısına aldığı Sokratik gelenekten farklı olarak Nietzsche, ne evrensel doğrulara ne de ahlak yasası formüllerine itibar eder, hatta bizzat mantık konusunda bile kötümser olduğunu belirtmekten çekinmez. Tüm bunlar içlerinde gizil bir enfeksiyon barındırır, bu enfeksiyonsa dünyaya bulaştırır; değer yargılarının oluşumuna zemin sağlar ve temelinde taşıdığı önyargı bizim için hâlâ eski değildir.

Bu önyargı her yerde ve her durumda kendini gerçek bir filozofmuş gibi gösteren rahip sınıfına aittir. Her biri hastalığın ortadan kaldırılışının kendi ellerinde olduğu sanısını vererek hastalığı ortadan kaldırma istenciyle daha büyük hastalıklar yaratırlar. Onlar tek kurtuluşun kendilerinde olduğuna dair yarattıkları izlenimle, yalnızca

kendilerinin iyi ve haklı olduklarını sahnelemekten geri durmazlar. Yaptıkları iş gerçekten de bir sahnelemedir çünkü en büyük aktörler onlardır. Nietzsche'nin *Güç İstenci*'nde işaret ettiği gibi *"Büyük bir ahlakçı, diğerlerinin yanı sıra, ayı zamanda ister istemez büyük bir aktördür."* (Nietzsche, 2022, s. 216).

Nietzsche'nin felsefesinde ahlaka büyük değerler atfedenler genelde zayıf "karakterli" insanlardır. Öyle ya: *"Ucuz insan her zaman bir terazinin hassas dengesine ihtiyaç duyar."* (Nietzsche, 2007, s. 91)

Nietzsche'ye göre "merhamet" eden özünde başkasına değil kendisine iyilik etmiş olur. Ahlaklı olanı ahlaksız olandan daha düşük bir tür olarak serimleyen Nietzsche için zayıf olan ahlaka, güçlü olansa estetiğe, yaratıcılığa yatkındır; kimsenin buyruğuna göre hareket etmez, kendi yasalarını kendi belirler. Güçlü olan belki yalnızdır ama aynı zamanda büyük ve üretkendir de… İnsanlığa "büyük" ideallerin penceresinden yaklaşmak yerine kendi bireysel bütünlüğünden huzurla bakandır. Bu huzurunu da sanata borçludur. Zayıflarsa her zaman kitleselleşmeye güçlülerden daha eğilimlerdir; onların toplumsal hedefleri, tahayyülleri boş bir kendini kandırmaktan öte yaşama yönelik büyük bir suiistimaldir.

Tarih de, felsefe de, bilim de, dahası insanın tüm etkinlik alanları ancak yaşama hizmet ettiği oranda değerlidir. Onlara yaşamın dışında bir anlam yüklemek yaşamı olumsuzlamak anlamına gelir.

3.4. Nietzsche Felsefesinde İyi ve Kötü veya Köle ile Efendi

İyi ve kötü anlayışı Nietzscheci bir bakış açısından göründüğü şekliyle, ahlak öncesi toplumlardan çıkıp modern toplumlara geçildiğinde bozulmuştur.

> *"Nietzsche'nin bakış açısına göre, ahlak öncesi toplumlar, 'erdemli'/'soylu' anlamındaki 'iyi' ile 'aşağı'/'sıradan' anlamındaki 'kötü' arasındaki hiyerarşiye bağlıyken, modern toplumlar ahlaki duyguların spesifik düzenine toplumsal bir statü atfederek bu düzeni tersine çevirmişlerdir."* (Emden, 2013, s. 224)

Bu ele alış tarzına göre, temel çelişki, modern toplumları okuma yöntemi olan Aydınlanma Çağı'nın getirdiği rasyonalist felsefe geleneğine bağlı kalarak açıklanamaz. Aydınlanma Çağı'nın getirdiği rasyonalizme derin bir kuşku ve öfkeyle yaklaşan

Nietzsche için temel çelişki, köle ahlakı ile efendi ahlakı arasındaki paradoksta aranabilir. Bir tarafta kitleselleşmeye eğilimli olan, gücü ele geçirmek adına her türlü yolu deneyen ve kendini iyi olarak gözler önüne serip ahlaki tabakayı temsil eden zayıflar; diğer taraftaysa kendine yeten, varoluşunu sanatla ve sanatsal ufukla besleyen, hakikatin gerçek ve karanlık yüzünün bilincinde olan Nietzsche'nin "üstinsanı", güçlüler…

Zayıflar, sahiden de bir evrensel ahlak yasasına inandıkları ya da özelleştirecek olursak, bir örnekle Kant'ın kategorik buyruğuna itaat ettikleri için mi hakikati temsil ederler yoksa pratik, kişisel çıkarları adına mı? Nietzsche bu konuda nettir: pratik, yani kişisel çıkarları adına… Kaldı ki böyle bir yasadan, formülden bahsetmek boştur. Eğer böyle bir yasanın varlığını kabul etseydi, o zaman neden tüm ahlaki sistemin kökenini hastalığa ve zayıflığa dayandırdığını sorabilirdik. Oysa ortada böyle bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Bu gerçeğin kanıtını şu cümlelerde bulmak çok zor olmayacaktır: *"Ahlaklılığın evriminde gerçek hiçbir zaman ortaya çıkmaz: kullanılan tüm kavramsal elementler birer kurgudur; kabul edilen bütün psikolojiler sahtedir; bu yalan âlemine sürüklenen tüm mantık biçimleri safsatadır."* (Nietzsche, 2022, s. 287).

Ahlakı toplumun her kesimine yayan ve yönetenlerin güçsüzler olduğunu beyan eden Nietzsche, bu olgudan da anlaşılacağı üzere, klasik ahlaki yargıya meydan okuyarak en başta yalnızca yoksulların, ezilmişlerin, hastaların vb. iyiliğini, haklılığını savlayanların karşısına durur; onları kindarlıkla itham eder. Tam da güçsüzlükleri sebebiyle -felsefi ya da ideolojik nedenlerle değil- içlerinde en zehirli nefreti barındırdıklarını belirtir. Onlar yalnızca Hristiyan inancının sembolü olarak rahip şeklinde nitelendirilemez, aynı zamanda pozitivistlerdir, sosyalistlerdir; kendi inancını bir başkasına dikte etmek isteyen, güçsüzlüğünü böyle telafi etmek amacıyla hareket eden herkes hangi ereği dayanak olarak gösterirse göstersin rahip sınıfından farksızdır.

Köle ahlakını temsil eden ahlaki yargı dolayımı kurgusuyla ortaya konulan edimlerin temelden keyfi ve uydurma olduğunu düşünen Nietzsche bakımından, bu kurgunun mahiyetindeki hınç duygusu incelenmeye çok açık ve göründüğünden daha kapsamlı bir konudur. Hınç duygusu soylularda da bulunabilirken sürü insanında ortaya çıktığında tam anlamıyla zehirli bir meyveye dönüşür. Soylu insanda ortaya çıkan hınç

duygusu kendini bir anda harcayıp sönümlerken sürü insanında, yani zayıf ve güçsüz olanda vuku bulduğunda zehri yayabilmek adına sahte düşmanlar yaratır…

Tarihte rasyonalist bir ilerlemenin tüm olanaklarını reddeden Nietzsche felsefesinde, tarihte rasyonalist bir ilerleme tahayyül etmek, sahnelenen oyunun gerçek bir olay olduğu yargısına varmak kadar saçmadır. Bu oyunun aktörleri ahlak bekçileridir; onlar kendi uydurduklarına bizi inandırmaya çalışırlar, yani yarattıkları saçmalıktan beslenirler. Hakikat eğer bir ahlaki olgu olarak ele alınırsa, buna bizi inandırmaya çalışanlar zayıflardır. Onların ötekileştirdikleri bu dünya bizim tek dünyamızdır; bu dünyanın dışında başka bir dünya yoktur. Öte bir yaşam adına bu yaşamı lekeleyenler, tarihi olduğundan daha vahşi hale getirmekte fazlasıyla üretkendirler. *"Varoluşun hiçbir hedefi veya sonu yoktur; olayların çoğunluğunda etraflı bir birlik eksiktir. Varoluşu kaderi doğru değil yanlıştır. İnsanın kendini gerçek bir dünyanın var olduğuna inandırması için hiçbir neden yoktur."* (Nietzsche, 2022, s. 32)

Var olan dünyayı, yaşamı olumsuzlayan her şey sahtedir, bu sahteliğin ürettiği yeni bir dünya, yeni bir yaşam tasavvuru ise bu sahteliğin/sahtekârlığın ürettiği enfeksiyondan başka bir şey değildir. Enfeksiyondur çünkü hızlı yayılır ve zayıfları çeker. Var olan yaşamı zenginleştiren şeylerse Nietzsche'nin üst insan figüründe kendisini ortaya çıkartır. Nietzsche, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası* isimli yapıtının girişinde, Goethe'nin Schiller'den alınmış bir sözüne yer verir: *"Ayrıca Etkinliğimi artırmadan ya da dolaysızca hareketlendirmeden bana yalnızca bir şeyler öğreten her şeyden de nefret ederim."* (Nietzsche, 2015a, s. 1).

3.5.Tarihte İlerleme Fikri ve Üst Anlatıların Reddi

Çeşitli kurgular bağlamında bireyi ve beraberinde yaşamı olumsuzlayan tüm anlatılar, üst anlatılar olarak değerlendirilebilir. Postmodernizmin de çıkış noktasını oluşturan bu bağlam çok önemlidir çünkü her üst anlatı beraberinde yeni bir mümkün dünyanın fısıltısıyla kendini sergiler. Farklı bir yaşam istemiyle bu dünyanın ötesine geçtiğinde çok büyük bir tehlike baş gösterir; çünkü var olmayan bir dünya uğruna var olan dünyanın olumsuzlanması söz konusudur.

Dünya üzerindeki her şeyi yalnızca bir an ve dünyanın genel karakteri için önemsiz bir şey olarak kavrayan Nietzsche için var olanın dışında gerçek bir dünya tahayyül

etmek, o dünyayı kurmaya çalışmak yaşamı zenginleştirmez, aksine fakirleştirir. Dünyayı kendi kalıbına uydurmak isteyen tüm etkinlikler özünde politiktir. Oysa Nietzsche, kurtuluşun politikada gerçekleşeceğine inanmadığı kadar "kurtuluş" kavramına yüklediği anlam bağlamında da geleneksel felsefeyle hesaplaşır. Geleneksel felsefe çerçevesinde ele alındığında, kurtuluş kavramına yüklenen siyasal talep ile tarihi kavrama bağlamındaki rasyonalizm anlayışı birbiriyle ilişkiseldir; kurtuluşa yüklenen anlam tarihin rasyonalist formda ele alınışına dayanır.

Bu, "doğru"dur çünkü "bu, böyle olmalıdır" yargısına eleştiri getiren Nietzsche'ye göre, bir yargı biçimi olarak bir şeyin gelecek süreçte kendi tasarımı bağlamında rasyonalist olarak gerçekleşeceğini beklemek bir safsata olduğu kadar, içinde barındırdığı mit dolayımı -yani yarattığı gerçek dünya imgesi ya da sanısı- ile tehlikelidir de. Öyle ya bünyesinde enfeksiyon barındırır, dünyayı kendi imgesi doğrultusunda olduğu durumdan daha tehlikeli biçime sokar. Bu yüzden Nietzsche felsefesinde çıkış politikada değil sanattadır:

> *"Nietzsche'ye göre, bize insan olma koşuluna ilişkin en derin içgüdüleri sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda varoluşun dehşetine ve saçmalığına anlam ve önem atfetmemizi mümkün kılan şey de sanattır, yani hakikat olarak sanat."* (Pearson, 1998, s. 21)

Hemen hemen tüm politik tasarılar için yargıların doğruluğu ya da yanlışlığı son derece önemlidir. Bahsi geçen bu politik tasarılar, kendilerine yargıları dolayımıyla dünya karşısında ontolojik-epistemolojik bir üstünlük bahşederler. Bu, modern felsefenin temel karakterlerinden biridir. Dünyayı, insanlığı bir tuval kâğıdına benzetip onu iyi çizgilerle, desenlerle doldurduklarında her şeyin "iyi", "güzel" olacağı sanısına kapılıp giderler, hatta öyle ki sanatı, gündelik hayatı dahi böyle aşacaklarına inanırlar. Oysa Nietzsche ufkunda "iyinin" veya "kötünün" ya da "doğrunun" veya "yanlışın" yaşamı zenginleştirmek dışında bir amaca hizmet etmesi gerektiğini savunmak, öte ya da gerçek dünyacı yaklaşımların temel kusurudur. Asıl ilgilendirmesi gereken dünyaya dair yorumlarımızın "doğru" veya "yanlış" olup olmaması değildir. Nietzsche için (bu, asla kesin olarak bilemeyeceğimiz bir şeydir) aslolan, yorumlarımızın, güç istencini denetim ve güçten yana mı yoksa kaos ve güçsüzlükten yana mı geliştirdiğidir. Tam da bu yüzden insanlığın kurtuluşunu nesnel disiplinlerden ziyade sanatta aramak gerekir. Onun en önemli buluşlarından biri olan üst insan nosyonuna göre, bu misyona sahip olan insan siyasal değil estetik bir tavra sahiptir. O iyinin ve

kötünün ötesindedir, bu değer yargılarını aşmıştır, ahlakın ötesindedir. Toplumsal beklentiler ve mücadeleler sürü ahlakına hizmet eder ve ona göre insanlığı çöküşe götürmekten başka bir işe yaramaz. Dahası, modernizmin yaşayacağı krizinse bizzat kökenidir.

3.6. Hakikatin Reddi Yaratıcılığın/Sanatın Yüceltilişi

Nietzsche yaratıcılığa büyük bir sempatiyle yaklaşır çünkü yaratıcı olan kendine yeter; onun için önemli olan "iyinin" ve "kötünün" ne olduğu değil insanın kendisine nasıl yetebileceği sorunudur. Tüm nihai kurtuluş, öte dünya ideallerine verilebilecek yanıtı Heidegger'in şu satırları arasında aramak gerektiği kanısındayım: *"Yalnız varlık aranmalıdır: Onun dışında hiçbir şey; biricik varlık: Onun ötesinde-hiçbir şey; biricik varlık: Onun ötesinde -hiçbir şey; münhasıran varlık: Onun üstünde-hiçbir şey."* (Heidegger, 1998, s. 35)

Her başka dünya tahayyülünün var olan dünyayı ötekileştirdiği anlaşıldığında, düşünce tarihinin birçok filozofunun Nietzsche bağlamında kusurlarını fark etmek daha kolay olacaktır. Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen süreçte filozofların büyük bir bölümü Nietzsche'ye göre hakikat karşısında yaşamı olumsuzlayarak düşüşü temsil etmişlerdir. Her hakikat tasarısı, bir başka hakikat tasarısının ötekileştirilmesine hizmet eder. İşte bu bir kendini kandırma durumu olan, "tek doğru benimki" anlayışı; var olan dünya ile kendi tasarısındaki dünya arasında bir mesafenin oluşmasını sağlayacak bir karşıtlık yaratır ve kaçınılmaz olarak başarısız olur. Malum, tüm hakikatler yorumlardır. Bir metni nasıl binlerce farklı tarzda yorumlayabiliyorsak yaşam da böyledir, ona mutlak ebedi yasalar bahşetmek insan doğasına yönelik bir saldırıdır. Bu yüzden merkeze alınması gereken insan bireyinin bizzat kendisidir. Platon'dan beri tüm metafizik sistemler insanı değil Tanrı'yı, ahlakı ya da İdea'yı merkeze alırlar; oysa tüm bunlar felsefe yoluyla yaşamın çürütülmesine hizmet eder. Kökeni ise metafiziktir:

> *"Gerçekten de metafiziğe dönük reddiyenin felsefesinin adeta dönüm noktasını meydana getirdiği Nietzsche, metafiziği öncelikle ve temelde oluş dünyasının dışında kalan ikinci bir dünyaya, hakiki bir dünyanın varoluşuna beslenen inanç olarak tanımlar."* (Cevizci, 2011, s. 948)

Tarihselci felsefi yaklaşıma itibar etmeyen Nietzsche'ye göre insanlığın amacı sonda değil, en yüce örneklerindedir.

3.7. Düşüş ve Enfeksiyon Metaforu Odağında Güç İstenci

Nietzsche'ye göre yaşamın bizzat kendisi "güç istenci"dir. Ahlakın bir enfeksiyon gibi yayılması ise bir düşüş göstergesidir. Düşüşün olduğu yerde teorinin ve bilginin hâkimiyeti -buna teorinin ve bilginin iktidarı da denebilir- yaşamı zenginleştireceği yerde fakirleştirir. Felsefe tarihinde ilk düşüş göstergesi Platon'la birlikte başlar çünkü Platon ile felsefe ahlakın egemenliği altına girer. Zira, *"Erdem, bilgi ve mutluluğun Sokrates'ten beri eleştirilmesinin bir sonucu olarak felsefenin ahlakın egemenliğine girişi, Platon'un 'iyi' kavramıyla kendi zaferini ilan etmiştir."* (Türkyılmaz, 2016, s. 101)

Platon'a göre tüm şeyler değişirken bir tek tanrısal olan değişmeden kalır. Bu anlayış biçiminde görünür olanın, duyu algılarımızın ötesinde akılla kavrayabileceğimiz bir başka dünya vardır; bunun da adı İdealar Dünyası'dır. Oysa Nietzsche en başta bu dünyanın ontolojik ve epistemolojik temeline başkaldırır. Görünüş tek gerçekliktir, fenomenlerin dışında başka bir dünya tahayyülü bir sanıdan ibarettir. Nietzsche'ye göre gerçek dünya denilen şeyse bir nevi kurgusal olanın gerçekmiş gibi kavranması, putlaştırılmasına dayanır. İlerleme inancı da bu putlardan biridir ki bu inanç da tarih felsefesinin bir yorum değil de hakikat ya da olguymuş gibi kabullenilmesine dayanır. Tarihsel süreçte eğer bildiklerimiz bizi uyuşturuyor, eylemden, yaşamdan, güç istencinden koparıyorsa o bilgi doğruluğuna veya yanlışlığına itibar edilmeksizin devre dışı bırakılmalıdır.

İnsan tarihsel olmayan dolayımı ile bir edimde bulunma cesaretini edinir. Tarihsel olanın dolayımı ile ise geçmişe bakarak, geçmişi anlayarak, salt bilginin dışına çıkarak bilgiyi yaşamın hizmetine sokmuş olur. Nasıl her şeyi unutan bir insan yaşam sahasında varlık gösteremezse, her şeyi bilen, her şeyi hatırlayan bir insan da bu varlık sahasının dışında kalır. Bilginin altında ezilen ve eylemden, yaratıcılıktan kopan insan düşüşü, eylemi yaşamın hizmetine sokan insansa güç istencin temsil eder. Bu bağlamda Nietzsche, yaşamda "iyilerin" ve kötülerin" değil, güçlülerin ve zayıfların söz konusu olduğunu iddia eder. Bir eylemi diğer eylemden kesin olarak ayıracak bir

sınır söz konusu değildir. Hiçbir eylem özünde doğru ya da yanlış değildir; birçok durumda da yanlışların doğrulardan daha fazla işe yaramasına şaşmamalı.

Nietzsche adına biz soralım: Ekonomiyi birçok iktisatçının tahayyül ettiği gibi ahlaksallaştırmak da eninde sonunda düşüşü temsil etmeyecek midir? Ya da toplumsal eşitsizlikleri sona erdirmek pahasına toplumsal devrimlere başvurmak bunu göstermeyecek midir?

3.8 Nietzsche'nin Toplumsal Eşitlik Düşüncesine Getirdiği Temel Eleştiriler

3.8.1. "Başkası" Odağında "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi

Nietzsche'nin en başta "toplumsal eşitlik" kavramına neden şüpheyle yaklaştığını kavramak için, eşitlik nosyonunun özünde ilerlemeci ve rasyonalist bir temele sahip olduğunun farkına varmak gerekir. Nietzsche toplumsal eşitliği diğer toplumsal amaçlar gibi sürü ahlakıyla ilişkisel olarak kavrar. *Güç İstenci'*nde vurguladığı gibi: *"İnsan eşitliği: İnsanları gittikçe daha fazla birbirine benzer yapma eğiliminin arkasında gizlidir."* (Nietzsche, 2022, ss. 219-220). Bunun yanı sıra, "düşüşü" temsil eder. Nietzsche'nin toplumsal eşitlik düşüncesine olan tepkisini açıklama yollarından biri, hiç kimsenin salt başkası için, kendi çıkarlarını gözetmeksizin edimde bulunamayacağı noktasında gizlidir. Bu bağlamda toplumsal eşitlik arzusu, bunu isteyenin kendi kişisel çıkarlarında aranmalıdır; Kant'ın "kategorik buyruğu"nda değil! Yine Nietzsche'ye başvuralım:

> *"Hiçbir insan herhangi bir kişisel neden olmaksızın asla başkaları için bir şey yapmamıştır; üstelik o kendine göndermede bulunmaksızın, yani (kişisel bir ihtiyaçtan kaynaklanması gereken) içsel bir zorlama olmaksızın nasıl olur da bir şey yapma yeteneğine sahip olabilir?"* (Nietzsche, 2015b, s. 121)

Nietzsche her ne kadar yıkıcı ve yaratıcı bir filozof imgesini simgelese de kurtuluşu politikada değil sanatta aradığı ve daha iyi bir dünya ütopyasına yönelik tüm çabaları değersiz bulduğu için, onun politik devrimlerden yana tavır koyduğunu söylemek fazlasıyla yanlış olacaktır. Bu bağlamda Nietzsche eşitlik kavramına Rousseau'da ya da Marx'ta olduğu gibi bir anlam tanımadığı gibi, olayın özünün masum olduğuna da inanmaz. İnsan "başkası" kavramıyla ancak kendisini kandırabilir. Bu yüzden Ni-

etzsche'nin neden eşitsizliğe, sömürüye karşı olmadığını anlamak açısından, onun ahlak eleştirisini, üst insan imgesi kadar ilerleme, devrim ve toplumsal erekler karşısındaki tutumunu anlayabilmek bir o kadar mühimdir.

Başkasına haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramanın daha iyi olacağı inancı adil ve eşitlikçi bir dünya tahayyüllüne dayanan erdemci Sokratik felsefe geleneğinin ürünüdür. Oysa Nietzsche için bu, bir düşüş göstergesidir, başkası karşısında insanın kendi öz değerinin düşürülmesidir. Başka bir deyişle çürümedir; nihilizme doğru giden sürecin nedeni ve belirtisidir, başkası karşısında duyumsanan her acıma, her vicdan hissiyatında hüküm sürdüğü gibi…

"Yapmalısın buyruğu" ancak dışsal değil içsel bir formül olarak kabul edilebilir. Bize dışarıdan herhangi bir yasanın buyruğuna itaat etmemizi bekleyen tüm hakikatler insan ve yaşam gerçekliği karşısında anlamsız ve boştur. Tam da bu nedenle eşitlik bir kavram olarak da politik bir amaç düşüşü simgeler.

Rousseau'nun eşitlik anlayışında insanlar doğuştan iyidir çünkü yaratıcı onları başka türlü var etmiş olamazdı, onları bozan temel kurum devlettir. Nietzsche'ye göreyse doğuştan veya sonradan kazanılan evrensel bir iyi olmadığı gibi onlara "iyiliğe" ve "kötülüğe" dair reçete verecek bir Tanrı da yoktur. Tüm reçeteler özünde birer kurgudur, yorumdur, asla olgu ya da yasa değildir.

3.8.2. İyi veya Kötü Odağında "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi

Peki, ortada evrensel bir iyi ya da kötü yoksa evrensel bir amaç olarak eşitlik neden zorunlu olsun? Buna göre evrensel eşitlik, var olan ahlaki yorumun olgu olarak kabul edilip pratiğe geçirilmesinden başka bir şey değildir. İnsanlar var oldukları günden beri çeşitli mitler yaratmıştır ancak bu mitlerin birer ahlaki olguymuşçasına felsefenin egemenliği altına girmesi Nietzsche'nin tespitine göre Sokrates ile başlamıştır.

Sokrates öncesi filozoflar doğanın temel tözünü aramışlardır, Sokrates ise insansal olanın. Felsefeyi ve düşünsel yaşamı krize sokacak bu gelişme, Platon'un felsefeyi yazılı hale getirmesiyle kritik duruma ulaşmıştır. İnsanlar seyrettikleri filmi sanki o gerçekten bir film değil de yaşanan bir şeymiş gibi kavradıklarında büyük bir yanılsama ortaya çıkar; böylece gerçeğin ve kurgunun sınırları altüst olur. Hakikat Ni-

etzscheci bağlamda bir yorumdan, kurgudan başka bir şey değildir; insanlık ne zaman bu yoruma, kurguya hak ettiğinden fazla anlam vehmetmeye başladıysa, işte o zaman nihilizme gidişin ilk ışıkları yanıp sönmeye başlamıştır.

Nietzsche felsefesinde eşitlik de hakikat kurgusunun baş göstermesinin ürünlerinden biridir. İnsanlığa eşitlik vaat eden toplumsal devrimler ve bu devrimlere duyulan inanç bir gün sarsıldığında, işte o zaman nihilizm filizlenecektir. Bunu bir sonraki bölümde temel hatlarıyla tartışacağız.

3.8.3 Adalet Açısından "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi

Sözün kısası, eşitlik ve adalet talebi politik anlamda hiçbir zaman asli amacına ulaşamayacaktır. Bu taleplerin dayandığı bir evrensel ahlak yasası zemini mevcut değildir. Zayıfların hükümdarlık ve iktidar arzusu ise, daha önce belirttiğimiz gibi, asla masum değildir. İdeallerinin altında güçlülere yönelik derin bir hınç ve nefret duygusu barındırmaları gibi, görünenin altında derin bir çıkar duygusu gizlidir. Bu istencin sonucu ancak bir semptomun diğeriyle yer değiştirmesi olarak kavranabilir ama bu, asla hastalığın bir çözümü değildir. Zira Çetin Türkyılmaz'ın ifadeleriyle:

> *"İnsanlar arasında görülen bu yapı farklılığına göre, Nietzsche insanları eşit görmez. İnsanları eşit görmediği için de, insanları, genel bir insanlık idaresine göre değerlendirmez. İnsanlığı bir bütün gibi ele alıp, insanla arasında bir fark görmemek, ona göre, sürüce değerlendirme yapmanın bir biçimidir. Bu nedenle Nietzsche'nin istediği daha yüksek insan tipidir."* (Türkyılmaz, 2016, s. 117)

Nietzsche insanlar arasındaki eşitsizliğe karşı çıkmadığı gibi üst insan ile sıradan "kimse" arasındaki mesafeyi de bir ayrımcılık nosyonu olarak kavramaz. Temelde yapıca iki farklı insan modelinden söz eder; sıradan varoluşu temsil eden sürü insanı ve sanatı, yaratıcılığı karakterinde toplayan üst insan. Çoğunlukta olanların -yani sürü insanlarının- azınlık üzerindeki herhangi bir tahakkümü kabul edilemez.

3.8.4. Ekonomik, Siyasal Bağlamda "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Eleştirisi

Buradan da kavrayacağımız üzere bireyler arasındaki eşitliğe itibar etmeyen Nietzsche'nin ekonomik, siyasal düzlemde de bir eşitlik nidasını desteklemeyeceği açık ve nettir. Eğer sürü insanı ile üst insan arasında böyle bir mesafeyi ve karşıtlığı temel

almasaydı, yani bireylerin doğuştan eşit olduklarını savlasaydı, işte o zaman Nietzsche neden ekonomik, siyasal düzlemde eşitliğe, sömürüye karşı çıkmıyor sorusu daha anlamlı olarak değerlendirilebilirdi. Nietzsche bakımından genel olanın azınlık karşısındaki üstünlüğü de onaylanamaz; genel olan güçten düşmüşse, zayıfsa onlara merhamet duymak bizi ilerletmez, geriletir.

Daha önce de sözünü ettiğimiz üzere ahlak öncesi evreden çıkıp modern evreye girişimizle, yalnızca iyinin ve kötünün değil, ilerleme kavramının da temelini yitirdik. Yaşamı zenginleştirmek yerine soyut kavramlara sığınarak, genel olanın azınlık üzerindeki tahakkümüne yönelerek açıyı kaybettik. Artık yolumuzu bulamıyoruz, eskiden gerileme olarak adlandırdığımız hemen hemen her şey bugün ilerleme maskesi altında bize sunuluyor ve biz hiç aldırış etmeksizin yolumuza devam ediyoruz. Oysa attığımız her adım bir geriye dönüştür.

3.8.5. Sonuç: Bir İdeal Olarak "Toplumsal Eşitlik" Fikrinin Reddi

Toplumsal eşitlik özünde bir idealdir ancak. Nietzsche'nin ifadesiyle, *"Bütün idealler tehlikelidir çünkü güncel olanı yozlaştırırlar ve damgalarlar."* (Nietzsche, 2022, s. 167).

İdeal dediğimiz şey, insanı var olmayan bir uğrak adına güç istencinden alıkoyduğu, miskinleştirdiği kadar var olanın da güçten düşmesine sebep olur. Politikanın bir gün ortadan kalkacağı bir dünya uğruna politikayı bir araç olarak kullanan insanları düşünün… Görünürde kulağa hoş gelse de özünde eğer böyle bir dünyanın mümkün olmadığı gerçeği göz önüne alındığında bu, bizzat gerçeğe direnmekten başka bir şey değildir. Gerçek bu dünyadadır ya da bu dünyanın dışında bir gerçeklik aramak hangi ideale sığınırsa sığınsın bir tür gevezeliktir. Bunu farklı bir şekilde de ifade edebiliriz. Gerçek, yalnızca bir yorumdur; idealler ise yorumların bir şekilde, sanki bir yasaymışçasına ele alınması, bir amaç, büyük anlatı haline getirilmesi hususuna dayanır.

Yine bir ideal olarak eşitlikle ilgili Nietzsche şunları söyler:

> *"Eşitlik, eşit haklar kuramında yalnızca dile gelen, gerçekten bir ölçüde birbirine benzeme, aslında çöküşe aittir: insanla insan, zümreyle zümre*

> *arasındaki uçurum, tiplerin çoğulluğu, kendisi olma, kendini üste çıkarma istenci, mesafe pathosu dediğim şey, her güçlü çağın özgün yanıdır."* (Nietzsche, 2010, s. 86)

Nietzsche felsefesinde her bireyin eşit haklara sahip olmamasının yegâne nedenlerinin temeli, herkesin tabiat ve kendini yetiştirme bakımından eşit olmadığı gerçeğine dayandığını biliyoruz. Herkes eşit değilken nasıl herkese eşit haklar tanınsın formunda bir bakış açısına sahip olan Nietzsche için eşitlik zehirlerin en zehirlisidir. Vahim olanı şu ki eşit olmayanları eşit kılmaya çalışır. Bu yüzden onun güç istenci kuramına uygun olan yaklaşım şu satırlarda daha bir netlik kazanmaktadır: *"Eşit olana eşit, eşit olmayana eşit olmayan-adaletin gerçek sözü bu olurdu: ve buradan çıkan sonuç, eşit olmayanları asla eşit yapmamaktır."* (Nietzsche, 2010, s. 98).

3.9 Nietzsche'nin Bir "Decadence" Olarak Nitelediği Hristiyanlığın Eleştirisi ve Sürü İnsanının Ahlaka Düştüğü Anlam

3.9.1. Güç İstenci Odağında Hristiyanlık Eleştirisi

Mutluluğu ve felsefe tarihinin temel problemlerini diğer filozoflardan son derece farklı bir zeminde okuyan Nietzsche, her şeyden çok bir kavramı ön plana alır: Güç İstenci. Onda iyi ve kötü kavramları yapı bozumuna uğrar. Klasik anlayıştan farklı olarak bilgi=erdem=mutluluk denklemine riayet etmeyen Nietzsche, gerçekte iyilik ve mutluluk merhamette, dinde, sosyalizmde ya da pozitivizmde değil sadece insanın güç istencinde aranmalıdır. Bu bağlamdan yola çıktığımızda Nietzsche'nin Hristiyanlığa neden karşı çıktığını anlamak daha kolay olacaktır. Hristiyanlığın açığa çıktığı yerde decadence vardır, yani güç istencinin, güç duygusunun baskınlığını yitirmesi, yerini zayıflığa, hastalığa bırakması söz konusudur.

Yine klasik gelenekten farklı olarak Nietzsche, zayıfın değil güçlü olanın, barışın değil zaferin hükümdarlığına inanır. Kendinde olanı arama ve bu doğrultuda ortaya çıkan birleşme güdüsü yani dost edinme güdüsünün altındaki derin köken olan decadence insanı zayıflığa düşürür, güç istencini alaşağı eder.

Nietzsche'de bir decadence göstergesi olan Hristiyanlık ile Sokratik felsefe geleneği arasındaki temel benzerlik, her ikisinin de erdemli bir yaşama ve hakikate/hakikat yoluna bahşettikleri anlam üzerinden de değerlendirilebilir. Daha önceki bölümlerde

Nietzsche'nin ahlakla ilgili görüşlerini ele almış ve Sokratik felsefe geleneğine benzerliklerine değinmiştik. Şimdi sırada bunu Hristiyanlık eleştirisi bağlamında tartışmak var.

Öncelikle Hristiyanlığın yalnızca bir din olmadığını, aynı zamanda ahlaktan siyasete, felsefeye, bilime, hatta kültürün her alanına yayılan bir düşünüş ve yaşayış biçimi olduğunu belirtmekte yarar var. Bunu iyi özümsersek Sokratik felsefe geleneğiyle ilişkisini kavramak daha kolay olur. Hem Sokratik gelenek hem de Hristiyanlık, Nietzsche'nin bakış açısında insanı erdemli yaşama zorlar ve erdemle mutluluk arasına sahte bir özdeşim sokar. Her ikisi de insanı doğru ve ahlaki yaşama zorlar. Bunun en tipik örneklerinden biri, daha önce de vurguladığımız gibi, Kant felsefesindeki "yapmalısın buyruğu"dur. Oysa Nietzsche her insanın kendi hayatını kendi belirlemesinden yanadır. Tek bir hakikat olmadığı için, insanların kendi doğrularını başkalarına empoze etmeye çalışmaları budalalıktır. Ancak hem Sokratik gelenek hem de Hristiyanlık insanlara belli değerleri buyurmakla kendilerini mükellef hissederler. Diğer yandan Nietzsche, bu değerlerin empoze edilmesini decadence göstergesi olarak değerlendirdiği kadar; bir acıma dini olarak nitelendirdiği Hristiyanlığı yaşamın kökeninin kendisine karşı çıkış olarak kavrar.

Güç istencini diğer tüm şeylerin üzerinde gören Nietzsche algısında, bu istencin azalmaya başladığı yerde gerileme ve hastalık baş gösterir. İyi olan ya da daha doğrusu çağlardır kendini iyi olarak vaaz eden, özünde bu gerilemeye ve hastalığa uğramış kişinin sayıklamalarıdır. Erdem ya da erdem adıyla anılanlar özünde göründüğü gibi ilerletici değildir, hatta tarihte bir ilerleme aramak boşunadır. İlerlemecilik bir yanılsamanın ürünüdür, hastalıktır, hem de bulaşıcı bir hastalık… Bu yüzden Nietzsche en başta erdemlerin ortaklaştırılmasına karşı çıkışını gayet ironik bir dille ifade eder: *"Şöyle de ve kem küm et: 'Bu benim iyim, bunu seviyorum, tam da böyle hoşuma gidiyor bu benim, ben sadece böyle istiyorum iyiyi.' "* (Nietzsche, 1964, s. 53)

3.9.2. Hakikatin Reddi veya İyiliğin Araçsallığı

Öte yandan Hristiyanlık, erdemlerin -belki de kimi zaman tek bir erdemin- yayılmasından, ortaklaştırılmasından, bir başka ifadeyle kitleselleşmesinden yanadır. Bunlar

kendilerini zayıf olarak değil iyi olarak tanımlamayı severler, iyiliği bir araç durumuna sokarlar -ki bundan başka bir iyi aramak boşunadır- çünkü kurmak istedikleri dünya adına çeşitli simgelere, kavramlara gereksinme duyarlar. Oysa hakikat yoktur, hakikatler vardır. Bunu yanlışlayan ise iyi değil zayıftır; kendi zayıflığını örtmek pahasına hakikat yalanını sahneye sokar. Bu ifadeleri destekler tarzda Hristiyanlığın Tanrısı hakkında Nietzsche, yaşamı olumsuzladığından, çelişkili hale getirdiğinden söz eder.

Nietzsche felsefesinde insan tarafından yaratılan Tanrı, Budizm'de olduğu gibi iyinin ve kötünün ötesinde değildir. Aksine Hristiyanlık olgusal hiçbir değere sahip olmayan ve yalnızca bir yorum olarak kabul edilebilecek "iyinin" zayıflar, hastalar aracılığıyla bir kanunmuş gibi gözler önüne serilmesini temsil eder. Onda her şey sahtedir; öte dünya inancından "komşunu sev" buyruğuna kadar her şey düşüşü simgeler. Hiçbirinin kaynağında hakikate saygı yoktur. Hakikate saygı duyan hakikatlere saygı duyar; yani kendi doğrusunun tek doğru olmadığını kavrar. Aksine burada gizil bir kin ve düşmanlık vardır; hem de güç istencine, güçlü olana yönelik bir kin ve düşmanlık söz konusudur.

Bu nedenle Nietzsche, tarihi kendi buyruğu üzerinden şekillendirmeyi deneyen tüm sistemlere, felsefelere karşı çıkar. Onların göründüğü gibi dürüst olmadığını, dünya tasavvurlarının ortaya çıkışının dillendirdikleri gibi hakikat eksenli değil zayıflık neticesine bağlı olduğunu tanıtlamaya çalışmıştır. Bu nedenlerle "metafiziğin sonunu getiren filozof" olarak nitelendirilen Nietzsche, metafiziği tam da onun özüne inerek, sebeplerini ve sonuçlarını kavrayarak ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Hristiyanlığın sosyalizm ve pozitivizm gibi çeşitli akımlarla ortaklıklarını serimleyen Nietzsche bakımından Hristiyanlık, yalnızca yanlış ve temelsiz bir din değildir, aynı zamanda Sokratik felsefe geleneğinin taşıyıcısıdır. Nietzsche, Hristiyanlık dinine sadece yaratıcının varlığını kabul etmediği için değil aynı zamanda ve daha çok metafizik kökenli olduğu için başkaldırmıştır. Metafiziğin tarihi en temel anlamda Platon'la, yani hakiki dünyanın ortaya konmasıyla başlamıştır. Bunu bir sonraki bölümde enine boyuna tartışacağız.

3.9.3. Sürü İnsanının Ahlakla İlişkisi ve Ahlakın Göreliliği

Nietzsche yalnızca bilindik anlamda inançla değil, inançla beraber akılla da hesaplaşır. Ona göre yaşamın ve güç istencinin dışında bir akıl sistemi tahayyülünde bulunmak doğanın tabiatına aykırıdır. Böyle bir akla en çok başvuranlar sürü insanlarıdır. Ahlaki akıl üzerinden temellendirmeye, kendilerini bu yolla inandırıcı kılmak isteyen bu insanlar yani: *"Sürü insanları için, bütün 'değerler'in insanla ilgili her şeyin değerlendirilmesi kendisinden önce yapılmıştır. Kişinin tek yapacağı, bunlara göre yaşamak, yapıp ettiklerini bu değer yargılarına göre ayarlamaktır."* (Kuçuradi, 1967, s. 45)

Oysa Nietzsche'de sürünün, sürü insanının dayanak noktası olan ahlaki değerler görelidir, birer yorumdan başka bir şey değildir, onlara bunun ötesinde bir anlam bahşetmek decadence göstergesinden başka bir şey değildir. Hayat özünde ahlak dışıdır. Hayatın sınırlarının ihmal edildiği yerde decadence baş gösterir ve Nietzsche ahlakı tam da bu prensibe bağlı olarak, insan ırkını en yüksek noktasına taşımak için parçalar. Böylelikle metafizik ilk defa felsefe dünyasında insanı ve yaşamı her şeyin üstünde tutan bir filozof tarafından aşılmış olur. İyi ve kötüye düşülen anlamlar da sürü insanlarının eseridir. Gerçekte belli bir zamandan ve koşuldan soyut bir iyi ve kötü yargısında bulunmanın saçmalık olduğunu düşünen Nietzsche şöyle der: *"Sürü, moral dışı insanları kendine benzetmek, onların etkili olmasını önlemek, onları 'zararsız' duruma getirmek ister; bunu yapamayınca da onlara kötü insan der."* (Kuçuradi, 1967, s. 51)

Burada göz önünde tutulması gereken ana husus, iyinin de kötünün de nesnel anlamda bir hakikat taşımamasının ötesinde, bu kavramların bizzat sürü insanı tarafından ortaya atılmış olmasıdır. Bu bağlamda Hristiyanlığın insan zihninde yarattığı benzer kavramları da bu perspektif üzerinden değerlendirmek zorunludur. O halde Hristiyanlığın nasıl ortaya çıktığını araştıran bir araştırmacının göz önünde tutması gereken ana hususlardan biri de kendini bu perspektif üzerinden açığa çıkartmasıdır.

İnsan evrensel hakikat söylemini sahiden de rasyonalist düşünen bir zihne sahip olduğu için ya da buyurgan evrensel ahlak yasası formülasyonunu sahiden de ahlaklı

olduğu için yaratmamıştır. Tam aksine, zayıflığının dolayımıyla güç elde etmek için bu spekülasyonlara sığınmıştır.

Üst insanın ise bunların hiçbirine ihtiyacı yoktur; tabiatı gereği o, zaten güçlüdür. Onun bu vasfını ancak zayıf olana merhamet duyduğunda yitirip yitirmeyeceği tartışma konusu edilebilir. O, insanın hayvandan ayrılışını temsil eder.

3.10. Nietzsche'de "Tanrı'nın Ölümü" Söylemi ve Üst İnsan Tasarımı Üzerinden Sanat Etiği Tartışması

3.10.1. Hakikatin İki Boyutu: Mekanik ve Estetik

Nietzsche'ye göre tek bir hakikat olmadığı gibi, hakikat duyulur üstü dünyanın bir ürünü de değildir. Hakikati, mekanik ve estetik olarak ikiye ayıran Nietzsche, özgür bir hakikat fikrine sahiptir. Onun estetik hakikati, klasik hakikat tasarılarından farklı olarak duyulur üstü dünyanın epistemolojik kökenine dayanmaz. Hakikat içimizdedir, hakikat insanın kendi yaratıcı varlığını güçlendirmesidir… Hakikat, bir Tanrı olarak, insanlığın ayak bağı olarak, onları cehenneme sürükleyen bir mit olarak buharlaşmaktadır. Adı üstünde bir mittir çünkü; gerçekle hiçbir ilintisi yoktur; gerçek evrensel yasalardan muaftır. Buradan varılan nokta, yaşamın kendi başına, yegâne tek gerçeklik oluşturduğudur.

İnsan sürekli bir oluş içerisindedir. Yıkıcı ve yaratıcı bir varlık olarak üst insan, tinsel dönüşümün sonunu temsil etmekle birlikte, aynı zamanda cesareti ve mistik ilişkiden kopuşu simgeler.

Nietzsche'de insan olup bitmiş bir yapı olmamakla birlikte; üst insana sıçrayışı temsil eder. Diğer tüm modern Batı felsefesinden farklı olarak bu sıçrayış bir teoriye ya da dine, bilime, politikaya dayanmaz. Bu sıçrayış özgürlüğe atılımdır; insanın kendi kaderini kendisi belirlediği, kendi seçimlerini kendisi yarattığı sürece özgür bir varlık formuna ulaşabilir.

Özgürlük, üst insana aittir; gelenekler, otoriteler ve metafizik sistemlerse yığına hizmet eder.

3.10.2. Nietzsche Felsefesinde Sanatın ve Sanatçının Yeri

"Metafizikten vazgeçen Nietzsche kültür ve uygarlık sorununu felsefesinin merkezine alıyordu. Üst insan önce bir filozof ve sanatçıdır yani bir yıkıcı ve yaratıcı." (Kessler, 2013, s.55). Nietzsche'nin bir filozof olarak görülmemesinin sebeplerini önemli ölçüde geleneksel felsefeyle giriştiği kavgada aramak zorunlu gözüküyor. Herhangi bir filozofun felsefe algısıyla Nietzsche'ninki son derece farklıdır. Kessler'den alıntıladığımız küçük pasajda da gördüğümüz üzere Nietzsche yalnızca metafizikten vazgeçmez, felsefenin geçmişine, ele alınış tarzına, hatta refleksif bir problem olarak "ne"liğine dair bir başkaldırıyla yola çıkar. Bu problem üzerinde titizlikle durulduğunda Nietzsche'nin hakikat kavramına ve var olan değerlere nasıl yaklaştığı üst insan tasarımı üzerinden tartışma konusu haline gelmektedir.

> *"Üstinsan başsız bir varlık değil de belli bir anlamda, 'insanlığın kendine dönüşü'ne dayanan bir nöbet değişimini gerçekleştiren bir varlıktır; insan bu dönüşle o zamana kadar değersizliğini kavrayıp yeryüzü üstündeki egemenliğinin tam bilincine varır."* (Kessler, 2013, s. 56)

Tanrı'nın ölümü ile üst insan arasındaki ilintiyi kavramak son derece önemlidir. Üst insana giden yol hiçlikten geçer, değerlerin bir anlam ifade etmediğinin farkına varan insanın bu acı karşısında güçlenerek hiçliğin farkına varması süreci üst insana giden yolu belirler. Nietzsche'ye göre insanı bu nihilizm labirentinden kurtaracak yegâne araç sanattır; yine onun ifadesine başvuralım.

> *"Sanatçılar hiçbir şeyi olduğu gibi görmek zorunda değiller; olanı daha dolu, daha yalın, daha sağlam görür onlar: Dahası bedende bir tür ebedi gençliğe, ebedi iktidara, bir tür doğal sarhoşluğa sahip olmaları gerekir."* (Kessler, 2013, s. 61)

Bu pasajdan hareket ettiğimizde, önemli bir etik problemle yüzleşmek zorunda kaldığımızı görmek çok zor olmasa gerek. Antik Yunan'dan Ortaçağ'a ve günümüze kadar sanatın bir ereği olup olmadığı tartışılmıştır. Nietzsche'de sanat, Tanrı'nın ölümünün ardından, yani mutlak, ezeli-ebedi yargıların ortadan kaldırılışından, hakikatin ve hakikatlerin değersizleştirilmesinden sonra asla toplumsal bir kılıfa bürünemez: sanat bireyseldir.

Nietzsche'nin filozoflar ve fizikçiler olarak tabir ettiği kesim, klasik Batı felsefesi geleneğini simgeler. Oysa sanat, gerçek sanat bizzat özü gereği yaşamdan yanadır. Sanatın bireysel, toplumsal gerçekliği onarmaya yönelik tüm ereklerden kopartılarak bireyselleştirilmesinin yanı sıra, Nietzsche'de sanatçı bir üst insan prototipi olarak, dünyayı yaşanılır kılma politikalarından uzaklaştırılarak postmodernizme ön ayak oluşturacak bir tablonun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bunu ileriki bölümlerde daha ayrıntılı göreceğiz ancak şunu söylemek gerekir ki sanatı diğer insan ürünü etkinliklerden -bilim ve felsefe gibi- üstün tutan Nietzsche için sanat etiğinin tek bir misyonu olabilir, o da hekim filozof prototipini çürüterek, yerle bir ederek yaşamdan yana tavır koymasıdır. Ancak bu ima uyandıracağı sanılan hümanist bir tavır değildir. Eğer öyle olsaydı, Nietzsche'nin toplumsal eşitlik düşüncesine muhalif, var olan savaşlara bir güç mücadelesi olarak Herakleitosçu bir tavırla sempatiyle, hayranlıkla bakmasını beklemek olanaksız olurdu.

4. MODERNİZMİN DOĞUŞU VE NIETZSCHE ÜZERİNDEN POSTMODERNİZME GEÇİŞ

4.1 Modernizmin Argümanları ve Hegel Karşısında Nietzsche

Bacon ve Descartes ile başlayan modern bilimin sosyolojideki öncülerinin en başta bu disiplinin kurucusu Ibn Haldun olmak üzere Comte, Durkheim, Marx ve Weber gibi düşünürler olduğunu biliyoruz. Aydınlanma ilkelerini temel alan felsefi akımın adı olan modernizm, en başta özgürlük ve özerklik iddiasına dayanmaktadır. Aydınlanma ise inanca ve teolojiye karşı aklı ve bilimi ön plana çıkartan bir düşünce sistemidir.

Bilimsel devrimin başlatıcısı olan Newton, yerçekimi kanunu ile evreni akılla kavramanın gerekliliği üzerinden determinist bir model ortaya atarak Aydınlanma felsefesinin oluşumunda etkili bir figür olmuştur.

Aydınlanma felsefesinin temel boyutlarından birini temsil eden Alman filozof Hegel, aynı zamanda tarihselci felsefenin de ortaya çıkışına öncülük eden ilk simalardandır. Tam manasıyla kurduğu felsefi yapıyla Hegel, Nietzsche'nin aksine, sistemli bir birlik oluşturmuş ve aradan geçen zamana rağmen güncelliğini pek de yitirmemiştir.

Nietzsche gibi Hegel de yeni bir dönemin başladığından söz eder. Hatırlayacak olursak bu, Nietzsche için nihilizm çağıydı. Oysa Hegel'e göre içinde yaşadığı çağ belli bir ereğe doğru ilerleyen tarihin sonunu fısıldamaktaydı. Nietzsche ise ilerleme vaat eden tüm teorileri yıkarken bütünü kavrayamayacağımızı savunmaktadır. Bilincin rolünü Geist'ın kendini tarih içindeki serimleyişi üzerinden okuyan Hegel, klasik bir modern felsefe tavrını simgelemektedir. Tüm diğer modern felsefeler gibi o da bize dışarıdan bir buyrukta bulunmakta, insan öznesini belli bir kavram dizgesi içine hapsetmektedir.

Tarihsel ilerlemenin en başat örneğini simgeleyen bu felsefede tinsel gerçeklik içinde tam da Nietzsche'nin fikirlerinin antitezini oluşturur biçimde ereksiz hiçbir şey mevcut değildir. Kaldı ki bizzat tarihsel örneklere dayanarak insanın en ilk tasarımların-

dan ‘Saltık Olana’ doğru kaçınılmaz bir biçimde yükseldiğini öne süren Hegel’e göre bunun tasarımı felsefeyle dile yerleşmekte, somutlaşmaktadır.

Aydınlanma felsefesinin temel karakteristik özelliği olan ilerleme düşüncesi Hegel’de tin üzerinden kendisin açığa çıkartır. Durmaz’ın ifadeleriyle,“Tin hiçbir zaman durup dinlenmez, hep ilerleyen bir devinime kapılıp gider” (Durmaz, 2019, s. 93) bağlayalım.

4.2 Ana Hatlarıyla Hegel Felsefesinde Etik Problemi

Alman idealizminin en önemli isimlerinden biri olan Hegel’in ahlak felsefesine dair incelemelerine *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* isimli eserinde rastlamak mümkündür. Hegel, “İyilik, gerçekleşmiş özgürlüktür, âlemin mutlak nihai gayesidir.” (Hegel, 2015, s. 140) der. Bireylerin kendi öz iradelerinin dışında özgüllüğe bağlı olarak bir anlam taşıyan bu idea insanda rasyonel olmayan her şeyin reddedilmesiyle kendini gösterir (Hegel, 2015).

Hegel felsefesinde iyiliği arzulayan bir varlık olarak insanın kötülüğünden söz edilebilir ancak bunun tabiatın kendisine genelleştirilebilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan Hegel’in felsefesinin ana hatlarında kendisini gösteren tarihselci yaklaşımın bir yan ürünü olarak; ahlaki olanla toplumsal olan arasında bir hayati bağdan söz etmek mümkündür: *“Öyle ki Hegel açısından ‘toplumsal’ ahlaklılığın temel bağlamını meydana getirir. Gerçekten de onda ‘doğru olanı’ yapma soyut düşüncesi, bir bütün olarak sadece tikel sosyal bağlamlarda anlamlı olur.”* (Cevizci, 2021, s. 266)

Özgürlüğü insan yaşamının en yüksek aşaması haline getiren Hegel’e göre, bireylerin bu kazanıma ulaşmalarının yolu akılları ile arzuları arasındaki çatışmayı aştıkları durumda (yani var olan bölünmüşlüğün ve yabancılaşmanın üstesinden gelindiği) kendisini gösterir (Cevizci, 2021).

Hegel’in gösterdiği gibi:

> *“Rasyonellik, genel ve soyut bir biçimde alındığında, esas itibariyle, evrensel ile bireyselin içten birliğinden ibarettir. Burada, yani devlette, somut olarak ele alındığında ise, o, muhtevası bakımından objektif özgürlük (yani evrensel veya cevhersel özgürlüğün (yani bireysel bilincin ve özel gayeleri peşinde giden iradenin özgürlüğü) birliği; ve, dolayısıyla,*

> *form bakımından da, düşünülmüş, yani evrensel bazı kanun ve prensiplere göre kendisini belirleyen bir davranıştır."* (Hegel, 2015, s. 236)

Tüm bunları destekleyecek şekilde tümel olan ile tikel olanın sentezinde kendisini açığa çıkartan bir felsefi sistem geliştiren Hegel; tarihte tutkusuz hiçbir şeyin başarılabileceğine inanmaz (Hegel, 2010).

Öncelikle söz konusu olanın ne Kant'ın düşünce dünyasında kendini bulduğu üzere bir çıkarsız iyi isteme ne de bireylerin salt kendi çıkarları üzerinde durduğu, negatif özgürlüğe dayanan bir bireyci, pragmatist felsefe olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Çünkü Hegel genel felsefesi itibariyle tarihselci bir portre çizer ve bu portrede birey toplumun bir parçası olarak ne ondan kopuktur ne de onun içinde eriyip gitmektedir:

> *"Demek ki Hegel'e göre, tümel ile tikel, form ile içerik, bireyin rasyonel boyutuyla ahlaki özü arasındaki sentez, içinde tek tek her bireyin bir yandan bütünün iyilik ve mutluluğuna katkıda bulunurken, kendi gerçek tatmin, özgürlük ve mutluluğunu doya doya yaşayacağı kendini tam olarak gerçekleştireceği organik bir toplumda mümkün olur."* (Cevizci, 2021, s. 279)

4.3. İlerleme Bağlamında Hegel ve Nietzsche

Hegel felsefesinde tarihin düz bir çizgide ilerlediğinden söz etmek mümkündür. Çünkü ona göre tarih kaba olguların toplamından ibaret değildir ve tarihte tin kendini diyalektik olarak açımladığı rasyonel bir süreç olarak işler (Cevizci, 2011). Nietzsche ise ilerleme kavramının bizatihi kendisine son derece eleştirel ve şüpheci bir tavırla yaklaşır. Dolayısıyla tarihte hiçbir ilerlemenin vuku bulmadığına işaret ederek ilerlemeyi sırf insan zihninin kurgusuna indirger. Bu tutumuna ilişkin en genel ifadelerinden birini analım: *"İnsan her zaman bir idealden bir 'ilerleme' beklediğine aldatılır; şimdiye kadar idealin zaferi hep kötüye giden bir hareket anlamına gelmiştir."* (Nietzsche, 2022, s. 76).

Buna göre tarihin bir başı veya sonu yoktur; onu yöneten bir Tanrı veya kavram olmadığı gibi, insanın tarihte bulup serimleyeceği saf bir nesnellik de söz konusu değildir. Nietzsche ilerleme inancını bir illüzyon olarak görür (Nietzsche, 2007). Tüm bunları bir decadence göstergesi olarak gören filozofa göre:

> *"Modern toplumların decadence içinde olması demek, yaşamla bağlantılı bu değerlendirme biçimlerinin, yaşamdaki gerilemeye, güçsüzleşmeye neden olan değerlendirme biçimlerinin, o toplumu belirleyen kültürde kendini göstermesi demektir."* (Türkyılmaz, 2016, s. 92)

Hegel ise Nietzsche'den tamamıyla farklı olarak; ilerlemeci bir felsefi sistem sunar ve bu sistemin temel karakteristik özelliğine göre tarih baştan sona bir ilerleme içindedir. Özgürlüğü Tinin biricik ereği olarak nitelendiren Hegel'e göre; tarihteki ilerlemenin özgürlük bilincindeki ilerleme olduğunu belirtmek yanlış olamayacaktır. Söz konusu olan Tin'in gelişimidir ve bu gelişim aynı zamanda Dünya tarihinin özgürlüğe doğru çabaladığı şey olarak sınıflandırılır. Bu tarihte her şey birbiriyle ilintili olduğu kadar baştan sona düz bir çizgi izler. Bu bağlamda Hegel felsefesi tarihin bir erek üzerinden okunmasına dayandığı kadar onda akli olanla gerçek olan birebir uyum içindedir. Nietzsche'de ise ideallerden bir ilerleme beklemek aldatıcı olmakla birlikte insanlığın ilerlediği bile bir kurgudan ibarettir. Hatta insanların hayvanlarla kıyaslandığında hiçbir ilerleme kaydetmediklerini belirtmek mümkündür (Nietzsche, 2022). *"İlerlemeye inanç-zekânın daha düşük seviyelerinde yükselişteki bir yaşam gibi görünmektedir; ama bu kendini aldatmaktır, çünkü zekânın daha yüksek seviyelerinde inişteki bir yaşam gibi görünür."* (Nietzsche, 2022, s. 98)

Hegel nasıl insan düşüncesinin gerçekliğini ön plana çıkartıyor ve onu hayvanlardan bu şekilde ayırıma tabi tutuyorsa, Nietzsche tam aksine öne sürülen bu ayrımı batıl inanç olarak tasvir eder. Zira ona göre hayvanların bir tür olarak asla ilerlemedikleri sadece insanların bir tür olarak ilerledikleri batıl bir inançtan ibarettir (Nietzsche, 2022).

4.4 Hegel'in Etiğine Nietzsche'nin İtirazı

Tarihi baştan sona mutlak tin üzerinden temellendiren bir filozof olarak Hegel'in etiği rasyonel bir etiktir. Etik, dışsaldır; birey ancak bu dışsallık formu üzerinden ahlaklı ya da ahlaksız bir kimliğe bürünebilir. Hegel'in felsefesinde evlilikten siyasete, hukuka kadar her şey bu dışsallık üzerinden tasvir edilir. Zira bir dış hakikatin varlığını ve tarih üzerindeki yapıcı gücünü olumlamak, aynı zamanda o güce hayatımızı yönetme imkânı verme anlamı taşımaktadır. Bu yüzden etik bağlamda temel karşıtlık bu dışsal hakikat üzerinden ortaya çıkmaktadır. Etik, hayatımızı yönetiyorsa

ve bu yönetim bizim irademizin dışındaysa Nietzsche'nin bu etiği kabul etmesi beklenemez. Oysa Hegel, tüm tarihi, tarihle birlikte insanı ve ona dair her şeyi Nietzsche'nin eleştirmeden duramadığı bir tür yasa üzerinden açıklamakta, ussal olanın dışındaki hiçbir şeye riayet etmemektedir.

Hegel'in aksine, *"Nietzshce kendini de bir özgür tin olarak görür ve doğru şekilde kavranmış özgürlük ve bağımsızlığı yüce insanların ayrıcalığı olarak kabul eder."* (Berkowitz, 1998, s. 27).

Oluşun dışında bir hakikatin var olup olmadığı Antik Yunan filozoflarından beri soruşturulmaktadır. Ancak bu konuda Hegel ve Nietzsche arasında en ufak bir ortaklık görmek neredeyse imkânsızdır. Nietzsche'den farklı olarak Hegel'in felsefesi, Tanrı'nın ölümüne değil, onun mutlak gerçekliğine dayanır. Nietzsche nasıl Tanrı'nın ölümünü felsefesinin kurucu ögesi olarak ele alıyorsa Hegel de, tam tersine, Tanrı'nın tinsel dünya içindeki diyalektik devinimini temel almaktadır.

4.5. Kant'ın Kategorik Buyruğu ve Nietzsche'nin Pragmatik Etiği

4.5.1. Bir Filozofu Anlamanın Yolu/Yordamı

Bir filozofu gerçekten layıkıyla anlayabilmek yalnızca onun yazdığı kitapları okumakla, kullandığı kavramları irdelemekle, düşün dünyasının kritik noktalarını sezmekle üstesinden gelinebilecek, başarılabilecek bir şey değildir. Bir filozofu gerçekten hakkıyla anlayabilmek ve bunun ötesinde onun düşüncelerini yorumlayabilmek büyük bir duyarlılık, iç görü ve insanın tin dünyasında susturamadığı bir bilgelik aşkı, tutku ve merak ister. Hele ki bu filozof Kant'sa saydıklarımız daha da geçerlidir.

Filozoflar ürettikleri fikirleri koskoca bir düşünce tarihine borçludurlar. Bu, bir üretimdir ancak yoktan var etme değildir. Kant'ın fikirlerinin benzerlerini birçok Antik Yunan filozofunda aramak ve bulmak mümkündür. Filozoflar var olanı zenginleştirirler; çelişkilere, tutarsızlıklara, yanılsamalara başkaldırırlar; eskimiş, çağın gerçeklerinden kopuk olanın eleştirisiyle yol açar ve düşünsel devrimlere kapıyı sonuna kadar açarlar.

Kant'ın kategorik buyruğunu da bu perspektiften değerlendirmek gerekir. Kant çağının bir savaşçısıdır, yaşamıyla ve yazdıklarıyla dinsel olandan ussal olana geçişi temsil eden Aydınlanma'nın mirasçısıdır. Kant olmadan Aydınlanma felsefesi eksik ve yetersiz kalacaktır. Bu yüzden filozoflar salt fikir üreten robotlar değildirler; aksine, her filozof yeni bir yaşam, yeni bir dünya demektir.

19. yüzyılın büyük filozoflarından Kant ile Nietzsche her ne kadar birçok konuda ayrı fikirler ortaya atmış ve çok sayıdaki tartışmayı tetiklemiş olsa da her ikisi de özünde insanı verdikleri kararlar üzerinden değerlendirir ve özgürlüğü bu kararlarda ararlar. Kant bir ahlak yasasından, ahlak metafiziğinden söz eder ancak bu ahlak, bu metafizik insanın kendi seçimlerine dayanır. Bu da Kant'ın Aydınlanmayı insanın "ergin olmayış" durumu olarak kavramsallaştırmasını desteklemektedir. Yine ikincil olarak, iki filozof da (Nietzsche ve Kant), bu seçimin vereceği özgürlüğü Tanrısal bir mitte aramazlar. Her ne kadar metafizik bir tür otorite biçimi olarak Nietzsche tarafından reddedilse ve bu, Kant'a yönelik temel itirazlarından birini oluştursa da, Kant hiçbir zaman bir din yaratmamıştır. Aksine, ödevin genel kategorisi dışında -yani koşullu buyruk ve kesin buyruk- özelleştirmelere pek fazla gitmemiştir. Kant, bir Tanrı olmadığının kendince farkındadır. Bu yüzden Nietzsche'nin eleştirileri bir yanlış okuma olarak da değerlendirilebilir.

Kant'ın kısa bir alıntısıyla devam edelim. *"Tanrı yasakladığı için değil, yalanın kendisi kötü olduğu için yalan söylememek gerekir."* (Kant, 2007, s. 35) şeklindeki anlatısından yola çıkarak söz konusu ettiğimiz argümanı desteklemek mümkündür. Aralarındaki tek ortaklık, bir Tanrı'ya fazla değer biçmemeleri değil, karar merciini insanın kendisi olarak görmelerinde yatmaktadır. Ancak problem ne yazık ki bu kadar basit değildir. Nietzsche aklın kendisine de bir put, bir Tanrı olarak yaklaşmakta, daha da ileri giderek, Tanrı'nın ölümünü ilan etmekte, bu ölümün de Kant'ın fikirlerini yanında mezara götüreceğine dair bir öngörüde bulunmaktadır.

4.5.2. Kant Felsefesinde "Yapmalısın" Buyruğu ve "Ödev" Ahlakı

Öncelikle kısaca da olsa Kant'ın temel fikirlerine göz atalım. Kant saf bir bilme, yorumlama çabasının ötesinde, insan varlığının dünya karşısındaki yükümlülüğünü temellendirme uğraşı güderek, bu uğraşıyı bir fizik yasasıymışçasına genelleştirerek

nesnel bir biçime sokmuş, bu biçimi kendi ahlak felsefesinin ana gövdesine yerleştirerek bir ödev ahlakı felsefesi oluşturmuş ve "yapmalısın" buyruğunu da ana gövde üzerinden şekillendirmiştir. Bu bağlamda Kant felsefesi, düşüncenin tasviri olduğu kadar düşüncenin genel yasalarının, insan varlığının ereklerinin genel şablonunu da ortaya koyan bilim sıfatında bir felsefedir.

Öncelikle, yapmalısın buyruğuna dayanan ahlaksal iyiliğin ne olduğunu algılamalıyız:

> *"Ahlaksal iyilik insana, araçsız, içsel, mutlak bir ahlak değeri kazandırır; örneğin sözünü tutan bir kişi, amaç ne olursa olsun her zaman araçsız, içsel bir özgür irade değerine sahiptir. Oysa pragmatik iyilik insana hiçbir içsel değer kazandırmaz."* (Kant, 2007, s. 16)

Pragmatik olarak edimde bulunan kişi söz konusu edimlerinde şahsi çıkar gözetir. Sonucu iyi veya kötü olsun, ereği ahlaki değil sübjektiftir. Ahlaksal iyilikte ise tam aksine edimleri belirleyen erek genel ahlak yasası üzerinden şekillenmek zorundadır. Burada sorumuza konu olan ölçek bir edimin ne amaçla yerine getirildiği üzerinedir. Bir edimi herhangi bir şahsi çıkar gözetmeden yalnızca iyi olduğu için, yalnızca insanlığın ortak haklarını temsil ettiği için yerine getiriyorsak bu eylem ahlakidir. Ancak diğer taraftan bir edimi kendi şahsi çıkarlarımız adına; iyi olduğu için değil de faydalı olduğu için veya başka bir sübjektif gerekçeyle yerine getiriyorsak/temellendiriyorsak bu eylem ahlaki değil zararlıdır.

Kant felsefesinde en üstün iyi imge, tasarı, peşinden koşacağımız yegâne gerçek olarak ele alındığında, eylemlerimizin ereklerini üzerinde kurgulayacağımız bir anlam ve ütopyadır da aynı zamanda. Ona asla ulaşamayız ama onun peşinde koşmamız edimlerimize etik değer katar. O asla tamamlanmayacak bir projedir ama bu projenin ayak izlerini takip etmek ve yaşamımızı bu proje üzerinden kurgulamak varoluşumuzu "kendinde varlık" kılar. Ve bu varoluşla edimlerinin ereklerini kendi şahsi çıkarları üzerinden gerçekleştiren diğer var olanlardan bizi ayrı ve özel kılar.

Heinz Heimsoeth'ın belirttiği gibi:

> *"Bütün eylemleri ve niyetlerinde ahlak yasasını gerçekleştirmeyi ancak kutsal bir varlık başarabilir. İnsanın bütünüyle kutsal bir varlık olması, kutsal bir istemeye ulaşması, bizim hayat deneyimlerimize göre, olanak dışıdır. Bununla birlikte, kutsal bir isteme, bir ahlak varlığı için, ulaşma-*

> *ya çabalaması gereken, son amaç, en yüksek mutluluktur."* (Heimsoeth, 2016 s. 141)

Tüm bu düşün tarzları Kant'ın ahlak felsefesinde başkalarının haklarının kutsallığını temsil eder ve onun için bundan daha kutsal bir şey yoktur. Bu felsefe kendi sübjektif çıkarlarımızdan, hazlarımızdan, mutluluklarımızdan ötede bir ahlak felsefesine dayanır. Bu felsefe kendi varlığımızı başkalarının varlığından üstün görmemeyi, eylemlerimizi başkalarının haklarını kendi haklarımız gibi gözeterek hareket etmeyi zorunlu kılar. Bu bağlamda Kant açısından kendi bireysel varoluşumuz genelin çıkarından üstün olamaz, ancak genelin çıkarını gözettiğimiz sürece, edimlerimizi genelin çıkarı üzerinden gerçekleştirdiğimiz sürece özgürüzdür. Genelin çıkarı, insanlığın evrensel çıkarıdır.

Edimlerimizi kendimiz ile insanlık arasına bir mesafe koymadan gerçekleştiriyorsak, başkalarının haklarını kendi haklarımız kadar önemli görüyor ve edimlerimizin ereğini bu bilince dayandırıyorsak kimse bizi yargılayamaz. Çünkü burada edimlerimizi belirleyen itki evrensel ahlak yasasına dayanmaktadır. Bu bağlamda bizi ödüllendirecek veya cezalandıracak şey, davranışlarımızın sonucu değil edimlerimizi ahlaksal yasaya dayandırıp dayandırmadığımızdır:

> *"İyi bir eylemden dolayı ödüllendirilen kişi yine iyi eylemlerde bulunur, ama bunu iyi olduğu için değil ödüllendirildiği için gerçekleştirir; kötü bir eylemden dolayı cezalandırılan kişi de kötü eylemden değil, cezadan nefret eder; o yine kötü davranışlarda bulunacak ve Cizvit kurnazlığıyla cezadan kurtulmaya çalışacaktır."* (Kant, 2007, s. 73)

4.5.3 Nietzsche'nin Kant'a İtirazları

Nietzsche ise yalnızca özelleştirilmiş buyruklara değil, bizzat aklın kendisinin yaşam karşısında buyurgan kılınmasına yıkıcı ve eleştirel gözlerle yaklaşmaktadır. Kategorik buyruk, Aydınlanma döneminin bir belirtisi olarak aklın hâkimiyetine duyulan sarsılmaz inancını yansıtırken Nietzsche aklın yaratılarına ve buyruklarına öfkeyle yaklaşmakta, hatta ona göre Hristiyanlık ile Aydınlanma ya da farklı bir deyişle dinsel düşünüş ile akli düşünüş arasındaki geleneksel ayrım belirsizleştirmektedir.

Bu olguya bizzat Nietzsche'den alıntılayarak devam edelim. *"Dünyayı 'gerçek' ve 'görünen' olarak bölmek, Hıristiyanca veya Kantça (ki zaten Kant da kurnaz bir Hı-*

ristiyandır), yalnızca yozlaşmış bir iddiadır - çökmekte olan bir yaşamın belirtisi…" (Nietzsche, 2011, s. 33)

Nietzsche'nin Batı dünyasına yönelik yıkıcı tutumunu simgeleyen bu pasajlar, aynı zamanda Ortaçağ düşünce dünyası ile modern düşünce dünyası arasındaki ayrımı da sınırlamakta; bilakis akademik dünyanın kabul ettiği devrimsel dönüşümü salt bir nicelik değişimine -nitelik değil- indirgediğini göstermektedir.

Hans-Jürgen Gawoll'a göre:

> *"Mutlak doğrunun erişilemez olduğunu ortaya koyan Kantçı Aydınlanma insanın dünyasını adeta bir cehenneme çevirmekteydi. Bu cehennemden kurtulmak -bizim için bugün paradoks olsa da- ancak nihilizm ile olanaklıydı. Nihilist düşünme biçimine göre her şeyi reddedici mutlak bir olumsuzlama ile özne dünya ile olan doğal bağlantısını koparark, her türlü duyusal nesnelerden arınmış bir hiçliğe ulaşmakta."* (Gawoll, 1996, s 35)

Nihilizm, bir yoldur; Batı dünyasının geçmişinin yarattığı bir sefaletin getirisi olarak hiçlik duygusudur ama o, aynı zamanda üst insana giden yolu aralayan bir kapıdır. Kapıyı açmak için Nietzsche'ye başvuralım:

> *" 'Pratik nedeni' ve ahlak fanatizmini savunan Kant tamamen 18. yüzyıla aittir; hâlâ tamamen tarihi hareketin dışındadır ve zamanının gerçek olayları için, yani İhtilal için hiçbir göze sahip değildir; Yunan felsefesi ona dokunamamıştır; görev anlayışının düşsel hayalperestidir; dogmatizm şımartılmışlığının zeminine sahip bir şehvet düşkünü.*
>
> *Yüzyılımızda Kant'a dönüş hareketi, 18. yüzyıla dönüş hareketidir: İnsanlar, eski ideallere ve eski coşkuya giden haklar -bu nedenle de 'sınırlar koyan', yani nedenin ötesinde bir uygunluk gördüğünde insanın gerçek olduğunu varsaydığı bir epistemolojiyi geri istemektedirler.-"* (Nietzsche, 2022, s. 87)

Bir kültür eleştirmeni olarak Nietzsche'nin gördüğü dünyada ahlaki genel geçer yargılara yer yoktur; bu genel geçer yargıların geçersizliğini, anlamsızlığını gösterme cesaretinde bulunma hüneri gösteren kişi ise bizzat kendisidir.

Nietzsche, yine aynı eserde şu açıklamalarda bulunur:

> *"Ne Kant tarzında, ne de Hegel tarzında kandırılmaya izin verelim artık onların inandığı gibi ahlaklılığa inanmıyoruz ve sonuç olarak ahlaklılığı savunma amacıyla bir felsefe bulma ihtiyacı hissetmiyoruz. Bu açıdan ne eleştirisel, ne de tarihsel felsefenin bizim için hiçbir cazibesi vardır: -öyleyse nasıl bir cazibesi olabilir ki?-"* (Nietzsche, 2022, s. 277)

Kategorik buyruğu reddeden Nietzsche, yalnızca Kantçı değil, diğer tüm Aydınlanmacı ahlaki buyruklara başkaldırmaktadır.

4.6. Postmodernizmin Tarih Sahnesinde Belirişi

4.6.1. Postmodernizmi Anlamada Mimarinin Rolü

Özgürlük ve özerklik düşünesine dayanan modern söylemin ve modernizmin genelleştirilebilir anlayışına karşı çoğulculuğu ön plana çıkartan postmodernizmin doğuşu sanatta, en başta da mimaride kendini göstermektedir. Aradaki ilişkiyi kavrayabilmek için de en uygun alan mimari olarak göze çarpmaktadır.

> *"Postmodern mimari, sanki mimariyi yorumlamanın (ya da, bir anlamda, peşinen yorumlamanın) çeşitli yollarıyla ilgili bir şeyin kendi biçimi içine girmesine izin vererek, modernist mimarinin geometrik tekdeğerliliğinden uzaklaşmaya başlar. Modernist mimari yapıda niyet ve icranın mutlak birliği üstünde dururken, postmodern mimar tarz, biçim ve doku uyuşmazlıklarını araştırıp sergileyerek, bu sadelik gereğini artık kabul etmediğinin işaretini verir."* (Connor, 2001 s. 115)

Yine Fredric Jameson'a göre estetik üretimde, farklılıkların en dikkat çekici yanını mimari temsil eder. İnsanın rasyonalist boyutundan çok estetik ve yaratıcı kimliğini ön plana çıkartan bir hareket olarak postmodernizmin, tam da bu nedenle, ilk defa mimaride kendini göstermesine şaşmamalıyız.

Modernizmin temel çıkış noktalarında pozitivizm, rasyonalizm, kapitalizm, sosyalizm, teknoloji gibi çeşitli egemenlik biçimlerinin yattığını biliyoruz. Zira bu olgulara bizzat bir tahakküm formu olarak yaklaşıldığını da biliyoruz. Söz konusu olgular modern dünyada iktidarı temsil eder; bir başka deyişle, biri diğerinin varlık sahasını kısırlaştırmaya çalışır. Modern dünyanın bu tipik karakteri üzerinden postmodernizme yöneldiğimizde, onun ortaya çıkış sebebini daha iyi anlarız.

Postmodernizm bir çoğulculuk talebiyle ortaya çıkar. Tek olanın başka üzerindeki tahakkümünü kırmaya çalışır; bunu da şiddet yoluna başvurarak değil, bizzat düşünce yoluyla gerçekleştirir. Eğer postmodernizm, çoğulcu anlayıştan vazgeçerek kendi gizil "izm"ini piyasaya nesnel, tartışılmaz bir hakikatmişçesine sürmeye kalkışırsa modernizm karşısındaki tüm eleştiri noksanlarını yitirmiş olur.

Benzer açıdan Fredric Jameson'a göre: *"Başka bir deyişle, postmodernizmin modernizme en çok benzediği nokta, onu kesin bir şekilde reddetmesidir."* (Connor, 2001, s. 119).

Ancak postmodernizmin ille de kendi varlık sahasını inşa edebilmek için modernizmi kesin bir dil ve tavırla reddetmesi gerekip gerekmediği tartışmaya açık bir konudur. Bizse bu kesin reddedişin postmodernizmin tabiatına aykırı olduğunu çünkü yapısı gereği yıkıcı değil eleştirel olduğunu ön plana çıkartıyoruz. *"Postmodernizm "yeni bir dönem mi yoksa, modernizmin bir devamı mı?' ikilemi/sorusu postmodernizmin bir kavram olarak ortaya çıkışından itibaren günümüzde de yoğun olarak tartışılmaktadır."* (Connor, 2001, s. 10)

Yine de özenle belirtmek gerekir ki tarihteki hiçbir dönem, aşama öncekilerden kopuk ya da soyut değildir. Bu durum, postmodernizm için de kaçınılmaz önemde geçerlidir.

4.6.2. Postmodernizmde Nietzsche Etkisi

Postmodernizm modern söylemin katı/değişmez yapısına yönelik bir yapı-bozumdur. İkinci olarak ötekileştirmeye, başkalaştırmaya varan, tüm hakikat ve mutlak kavramların değerden düşürülmesine hizmet eder. Benzer şekilde Nietzsche'de de yaşamı olumsuzladığı için, tüm bu kavramların geçerliliğini kaybetmeye başladığına değinmiştik.

Postmodernizm ile modernizm arasındaki temel kırılma noktalarından biri de bu Nietzscheci bakış açısıyla doğrudan ilintilidir. Yaşam mı değerlidir yoksa teoriler, yasalar, dıştan gelen buyruklar, kurallar, reçeteler, erekler, hakikatler mi? İşte tam bu noktada hem Nietzsche hem postmodernizm yaşamın değerli olduğu gerçeğinden hareket eder. Her ne kadar Nietzsche, tüm saydıklarımızın nesnel gerçekliğini reddedip hepsini yoruma indirgese de diğer postmodern filozofların bu konuda benzer düşündüğünü söylemek zordur. Zira evrendeki her gerçeği yoruma indirgemek ile evreni hareket halinde, değişen, dönüşen bir parodi üzerinden okumak farklıdır.

Postmodern tarih kuramcılarının tarihi bir hikâye/anlatı şeklinde tasarlamaları her ne kadar modern düşünce geleneğine çok uygun düşmese de bu, yine de tarihin ve tarih-

teki tüm gerçekliklerin yok sayıldığı anlamına gelmez. Yalnızca tarihte öznelliğin rolünü vurgulayarak, kesin hakikatlere ulaşmanın zorluğunu ya da kimi zaman imkânsızlığını imler. Son bölümde bu konuyu ayrıntılarıyla irdeleyeceğiz.

4.6.3. Postmodernizm, Anti-modernizm mi Yoksa Modernizmin Eleştirel Sonrası mı?

Belirtmek zorundayız ki postmodernizm kutsal olana, mutlak olana başkaldırı şeklinde kendi epistemolojik inşasını kurar. Onu doğrunun ya da hakikatin varlığından çok; doğrunun ve hakikatin tiranlığına derin bir tepki üzerinden okumak daha doğru olacaktır. Bu yüzden postmodernizmi anti-modernizm olarak ele almak yerine, modernizmin eleştirel bir sonrası olarak kavramak daha doğru olacaktır. Postmodernizmin içinde bu yanlış eğilimle sürüklenen düşünürlerin, hatta filozofların var olması, onu tam anlamıyla bir anti-moderniteye ya da irrasyonalizme indirgeyebileceğimiz anlamına gelmez. Evet, postmodernizm bir kopuştur ancak aynı zamanda modernizmin eleştirel sonralığıdır.

4.7. Postmodernizmin Temel İddiaları

4.7.1. Postmodernizm, Çoklu Okumaların Yolu mudur?

Nerede durduğumuz, neyi göreceğimiz noktasında belirleyicidir. Bu önerme üzerinden hareket ettiğimizde, postmodernizmin çağımızın neden hem çok fazla saldırıya uğrayan hem neden sürekli referans alınan, tartışılan bir konu olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır.

Postmodernizmi salt bir rasyonalizm ya da Aydınlanma felsefesi eleştirisine indirgemenin doğru olmadığı anlaşılacaktır. Her ne kadar yaygın kullanım ve artık gelenekselleşen postmodernizm eleştirileri, bu indirgemeci bakış açısından karşı savlarını temellendirseler de, bizim için postmodernizm yeni bir teoriden çok bir tepkidir. Postmodernizmi ilkeselleştirmeye çalışmak, yani bir "izm" haline getirmek kadar, ona tek bir yörüngeden yaklaşmak da tehlikeli olabilir. Her ne kadar postmodernizmin temelinde akla ve onun postulatlarına şüpheyle yaklaşma tutumu egemen olsa da

bu, akıldan çok onun iktidarına ve tekilleştirilmesine yönelik bir şüphedir. Elbette her yaklaşımın, doktrinin, akımın, iddianın farklı ele alış tarzları vardır ve var olmaya devam edecektir. Bu yüzden biz, en başta postmodernizmin tek bir kavrama ya da yönteme indirgenmek yerine, onu bir sistem olarak değil dünyaya bakış açısı ve geçmişe tepki olarak ele alıyoruz. Zira postmodernizmi tek bir yörüngeden okumanın mümkün olduğunu düşünmüyoruz. Nasıl ki tek bir modernizm okuması yoksa aynı şekilde tek bir postmodernizm okuması da olamaz.

Postmodernizme hayır diyebiliriz; kimi yönlerden demeliyiz de ama onu anlayarak ve özümseyerek… Bunun yanı sıra salt ideolojik amaçlarla -haklı veya haksız- postmodernizmin olduğundan farklı gösterilmeye çalışılması ahlaki ve etik değildir. Ayrıca çeşitli düşünce tarzlarını ve argümanlarını çağın koşullarına göre okumak da bir diğer zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekler iyi kavrandığında postmodernizme yönelik daha sağlıklı bir kavrayış oluşturmuş olabiliriz.

Hiçbir akımın, geleneğin, bilimin, yöntemin, paradigmanın mutlak, ebedi bir tanımı yoktur; her biri dinamik ve eleştiriye elverişli bir iklime sahiptir. Postmodernizmi bir siyasal ideoloji gibi kavramak onun özüne aykırıdır. Elbette içinde ideolojik bir boyut taşır -var olan diğer her teori gibi- ancak onun en temel özelliği var olan tüm ideolojilere bir sitem barındırması, tüm tekil okumaları eleştiri odağına alması ve üst anlatılara mesafe kurmayı öğretmesidir.

4.7.2. Postmodernizm Bağlamında Eleştiriye Tabi Tutulan Olgular

Sokrates ve özellikle Platon'dan beri bahsi edilen bilginin mutlu ve erdemli bir hayatın önkoşulu olduğu iddiası Aydınlanma felsefesi ile Ortaçağ'ın ardından canlanmakta ancak postmodernizm ile temel bir eleştiri nosyonu haline gelmektedir. Bilginin ve dolayısıyla aklın kutsallaştırılması postmodernizmde büyük bir şüphecilik yaratmıştır. Gerçekten bilime ve evrensel değerlere sahip, yaşamını hakikat nosyonu üzerinden örgütlemiş bir toplumun, ulusun, hatta ve hatta tüm insanlığın bu değerlere bağlı olarak mutlu bir yaşam formuna sahip olabilecekleri iddiası ne kadar mümkün ve gerçekleştirilebilirdir? Hakikat bizi sahiden mutluluğun da ötesinde özgürleştirebilecek midir?

Artık geleneksel kalıplar yeniden değerlendirilmekte, yeniden sorgulanmaktadır. Temel soru ise şudur: Hakikat, bilgi ve rasyonaliteye duyulan inancın temel gövdesi olan ilerlemecilik, ilerlemeye duyulan güven vaat ettiği mutlu ve özgür bir yaşamı örgütleyebilmiş midir? İkincil olarak, akıl da tıpkı bir din gibi kutsallaştırılmakta, inanç nesnesi haline mi getirilmektedir? Son olarak da sahiden tarihte bir ilerlemeden söz etmek mümkün müdür yoksa ilerlemenin kendisi bile modern insan prototipinin ürettiği bir metafor ya da kurgu ürünü bir yanılsama mıdır?

Tüm modern felsefeciler insanlığa bir yol gösterme peşindedir. Buna en temel örnek, Kant'ın ahlak felsefesinin çatısını oluşturan "kategorik buyruk" anlayışıdır. Kuram ne kadar iyi ve insancıl olursa olsun, Nietzsche'ye göre çeşitli postmodern yaklaşımlarda olduğu gibi temel eleştiri noktası açıktır: Bireye dışarıdan buyruklar dayatmanın saçmalığı ortadadır. Birey, Nietzsche perspektifinden yaklaşıldığında, varoluşçuların değindikleri gibi bir nesne değildir ki ona dışarından buyruklar vaaz edelim. O kendi yolunu kendi seçmelidir; dışarıdan sevk edilen tüm vaazlar yaşam karşısında boş ve anlamsızdır. Birey kendini yenmelidir. Kendini yenemeyen kasti olarak başkasının uyruğuna göre hareket etmeye mahkûm demektir. Nietzsche felsefesinde üst insan, kendi değerlerini kendi yaratan ve sanat yoluyla hakikati aşan insanı temsil eder.

İnsan özgür bir varlık haline, dışarıdan empoze edilmiş bir varlık bilgisinin içselleştirilerek edimselleşmesi yoluyla mı yoksa hiçbir dış otoriteye dayanmadan -buna akıl da dahildir- yalnızca kendi hayatını kendisi kurarak mı dönüşür? Temel problem budur.

> *"20. Yüzyıl, ölüm kampları ve ölüm mangalarıyla, militarizmi ve ikinci dünya savaşıyla, nükleer yok olma tehdidi ve Hiroşima-Nagazaki deneyimiyle, hiç kuşkusuz bu iyimserliği tuzla buz etmiştir. Bundan da kötüsü, Aydınlanma projesinin kendi amaçladığının tersine yol açarak, insanlığın özgürleşmesi hedefini, insanlığın kurtuluşu adına evrensel bir baskı sistemine dönüştürmeye daha baştan mahkûm olduğu yolunda bir kuşku doğmuştur. Horkheimer ve Adorno'nun The Dialectic of Enlightenment (1972, Aydınlanmanın Diyalektiği) başlıklı yapıtlarında ileri sürdükleri cüretkâr tez budur."* (Harvey, 1997, s. 26)

Bu alıntının amacı, kuşkusuz postmodernizmin ortaya çıkışı ile tarihsel gerçekliğin, tarihsel koşulların diyalektik ilişkisine vurgu yapmaktır. Çünkü postmodernizm ne birdenbire doğmuş bir düşünce ve eylem tarzıdır ne de tarihsel gerçeklikten kopuk-

tur. Aksine bizzat ortaya çıkışı tarihle birebir ilişkilidir. Bize özgürlük ve mutluluk vaat edeceğini öne süren akımlar özünde ne kadar dürüsttür? Ya da insanın ve hayatın gerçekliği karşısında ne kadar güçlüdür?

Rousseau da Marx da insanlığı özgür olmaya zorlamışlardır. Modernizmin ve Aydınlanma felsefesinin tipik karakteristik özelliğini gösteren bu yaklaşım, iyimser ve akılcı olduğu kadar kitleler üzerinde saplantı oluşturucu bir etki de yaratmıştır; tüm insanlığı barış, devrim gibi idealler uğruna kendi doğrusunun buyruğu altına sokmak; işte tam da tehlikeli olan budur!

4.7.3. Postmodernizme Etkisiyle Nietzsche

Düşünce tarihinin en son ortaya çıkan akımı olarak değerlendirilebilecek postmodernizmin temel iddialarından biri hiç şüphesiz şudur:

> *"Postmodernizm her şeyden önce modernliğin akılcılığına, aklın bütün alanlarda, insanlığın tüm problemlerini çözebilecek mutlak otorite olmasına itiraz eder. Postmodernizm, modernliğin ahlaki iddialarına, modern öznede temellenen evrensel etik düşüncesine, özellikle de yararcılık ve bireycilik diye ifade edilen etik anlayışlarına şiddetle karşı çıkar. Postmodernizm, politik ve sosyal nitelikli, küresel, her şeyi kucaklayıcı bütün dünya görüşlerine itiraz ederken, Marksizm, faşizm, Stalinizm, liberalizm ve modern bilim ideolojisi benzeri tüm büyük ideoloji ve dünya görüşlerini, söz merkezci, aşkın ve bütünselleştirici büyük anlatılar oldukları gerekçesiyle reddeder."* (Cevizci, 2011, s. 1269)

Ancak burada üzerinde önemle ve titizlikle durulması gereken ana husus, postmodernizmin özünde aklın bizzat kendisine yönelik bir itirazdan çok aklın mutlak otorite olarak ele alınmasına ya da çeşitli yöntemlerin ya da ideolojilerin tek söz merkezci olarak ortaya çıkmasına yönelik bir tepki oluşturduğu noktasındadır.

Nietzsche daha postmodernizm bir kavram olarak ortaya çıkmadan önce, gerek nihilizm bağlamında gerekse de Tanrı'nın ölümü söylemiyle birçok konuda postmodernizmi öncelemiştir. Ancak bu, ne bizi postmodernizm ile Nietzsche felsefesini özdeşleştirmeye götürür ne de postmodernizm bağlamında Nietzsche'nin düşünce dünyasındaki aşırılıkları aklamaya götürür. Ancak yine de belirtmeliyiz ki postmodernizmi de Nietzsche'yi de tek bir perspektiften okumak mümkün değildir. Zira onları birbirine bağlayan temel noktalardan en önemlilerinden biri budur. Yalnızca postmodern

filozoflar açısından değil, hemen hemen tüm filozoflar bakımından Nietzsche felsefe dünyasında bir köprüyü temsil etmektedir. Çünkü o, hataları ve doğrularıyla çoğul okuma tarzına dair kendi felsefesiyle belki de en has örneklerden birini oluşturmaktadır: *"Bu yüzden Nietzsche ile Nietzschecilik arasında bir ayrım yapmamız gerektiği kanısındayım. Nietzscheci olmak bir anlamda kendi içinde çelişkilidir. Nietzscheci olmak için önce Nietzscheci olmamak gerekir."* (Sarup, 1997 s. 138)

Postmodernizm kendi başına bilginin ve bilimin otoritesine itiraz eder. Bu yüzden postmodernizmin doğuşunda modernizmin kapsamı altına giren pozitivizm, Aydınlanma felsefesi gibi temel oluşumların kendilerine tek söz hakkı tanıma talebine doğrudan başkaldırı vardır.

4.7.4. Yansızlık veya Tek Yanlılık Mümkün müdür?

Postmodernizm genel itibariyle yansız, tarafsız bilgi ve bilimin vuku bulabileceği inancını reddeder. İnancın yerine şüpheyi temel alan postmodernizm, tekilcilik yerine çoğulculuğu önemser. Çeşitlilikle, çoğullukla ilgilenir. Hiçbir tarzın, yöntemin, anlayışın diğerleri üzerinde kuracağı tahakkümü ve hiyerarşiyi onaylamaz.

Dünyayı okuma noktasında tek bir okumaya başvurmayan postmodernizm, aynı zamanda kendisinin de tek bir okuma ile ele alınmasına izin vermemektedir; yapısı gereği de böyle olmalıdır; aksi halde kendisiyle çelişmiş olur. Postmodernizme yönelik eleştiriler de bu gerçeği göz önünde bulundurmalıdır. Marksizm, faşizm, liberalizm gibi çeşitli ideolojiler, sadece postmodernizm bağlamında ele alındığında bile, pratik yönden değil aynı zamanda disiplinleri içinde teorik yönden de kendilerini tek bir okumaya indirgeyip diğer yaklaşımlar üzerinde "tek söz sahibi benim" meşruluğuyla hareket ettiklerinde son derece eleştiriye açık bir konuma düşmektedirler.

Tüm bunların yanı sıra kimi postmodern filozoflar ötekinin, başkanın ontolojik temeli üzerinden yürür. Bu, sadece sosyal varlıklar olarak toplumsal ilişkiler içinde yüz yüze geldiğimiz ötekiyi ya da başkayı imlemez. Aynı zamanda farklı düşüneni, farklı hakikatlere sahip olanları sahiplenmeyi, onların marjinalleştirilmelerine izin vermemeyi kapsar ve birinin diğeri üzerinde tek söz sahibi formuna dönüşmesini sonuna kadar eleştirir. Kutsal olana postmodernizmde yer yoktur çünkü kutsal olanı başucu

kitabı haline getiren tüm yaklaşımlar kendilerinden başkasına söz hakkı tanımazlar. Bu bağlamda tek bir hedef çizmek mümkün olmasa da postmodern projenin hedefinin dünyayı kutsaldan arındırmak olduğu söylenebilir ancak yine de postmodernist yazarların onu tanımlama veya ereklerini sınırlandırma noktasında eleştirel olduklarını biliyoruz.

4.7.5. Kutsalın Reddi

Kutsaldan kurtulma arzusu üzerinde duracak olursak öncelikle kutsal olanın ne olduğu, belirli bir doktrinin, paradigmanın ne zaman "kutsallaşma" kategorisine girerek bir tehlike arz ettiği sorularına yanıt vermemiz gerekir ki bizce bu sorunun yanıtı açıktır: Kutsal özünde yüceltiliş olandır. Yüceltilen şey ne ise ona adanmışlık vardır. Buradaki temel risk, problem Nietzsche perspektifi üzerinden ele alındığında bilgi, ideoloji ve iktidar ilişkisinin bir çöküşe eşlik edeceği noktasındadır. Yani bilginin ve ideolojinin iktidarı, yarattıkları Tanrı ile dünyayı olduğundan daha iyi/yaşanılır bir yer haline getirme vazifesini üstleneceklerdir ki ortada böyle bir iyi niyetin var olduğu Nietzsche adına son derece şüphelidir.

4.8. Postmodern Etik, Üst Anlatıların Sonu ve Nietzsche'nin Nihilizmi

4.8.1. Posmodernizmle Etiğin İlişkisi

Postmodernizm, bir kavram olduğu kadar aynı zamanda çağın deneyimlediği bir tarihsel aşamadır. Hangi bağlamda ele alacak olursak olalım postmodernizmi tarihsel gerçeklikten soyutlayamayız. Postmodernizm ve etik arasındaki bağ da bu kabulden hareket edildiğinde kendini bir gerçek olarak açığa çıkartmaktadır.

Ahlak 21. yüzyılın en temel problemlerinden biridir ve postmodernizm adına önemli soru işaretlerinden biri onun ahlakın bir sonu mu yoksa yeni bir başlangıcı mı olduğu üzerinedir. Ya da başka bir deyişle postmodernizm, ahlakın temel problemlerini tartışmaya açarken amacı onu olumsuzlamak mıdır yoksa yeniden temellendirmek midir? Bu ve benzeri soruların Nietzsche üzerine yürütülen tartışmalarda da geçtiğini biliyoruz.

4.8.2. Nietzsche'nin Nihilizmi

Nihilizm kavramı akıllara getirildiğinde ilk başta ismini anacağımız filozoflardan biri Nietzsche'dir. Nihilizmin kökenlerini Antik Yunan felsefesinde sofistlere dayandırmak mümkün olsa da kavramın kesin bir tanımını vermek zordur. Burada üzerinde önemle eğileceğimiz ana husus üst anlatıları postmodernizm bağlamında etik üzerinden tartışmaya açmak olacaktır. Nietzsche, nihilizmi "neden" sorusunun eksikliği üzerinden okumaktadır. Uzun bir süre boyunca körü körüne inanılan değer yargılarının ve ahlaki gerekçelerin özünde anlamsız olduğunun tanıklığı üzerinden kendisini dünya içinde ortaya koyan bir eksiklik; Nietzsche'nin ifadeleriyle en büyük değerlerin kendi öz değerlerini düşürmesidir.

> *"Kişinin, özellikle kendisini çok üzdükleri ve kendisinden bir bedel istediklerinde hizmetinde bulunması gereken üstün değerler -işte bu sosyal değerler, sanki Tanrı'nın emirleriymiş, 'hakikat', 'gerçek' dünyaymış, bir umut ve gelecek dünyaymış gibi, seslerini güçlendirmek için insanların üzerine kurulmuştur. Bu değerlerin rezil kaynakları artık ortaya çıktığından kâinat sanki değer kaybetmiş gibi görünmektedir, 'anlamsız' görünmektedir -ama bu sadece bir geçiş aşamadır."* (Nietzsche, 2022, s. 29)

"Neden" sorusuna artık bir cevap verememe hali olarak tezahür eden nihilizm, bize şimdiye kadar süregelen her şeyin boşuna olduğunu gösterir. Bu aşamadan sonra insan, varoluşun hiçbir şey amaçlamadığının farkına varacaktır. Nietzsche'ye göre, tek başına amaçsızlık değil aynı zamanda hiçbir şeye ulaşamamış olmanın verdiği derin huzursuzluk, aniden baş gösteren bir sızı… Yine Nietzsche'nin belirttiği gibi:

> *"Varoluşun hiçbir hedefi veya sonu yoktur; olayların çoğunluğunda etraflı bir birlik eksiktir. Varoluşun karakteri doğru değildir, yanlıştır. İnsanın kendini gerçek dünyanın varlığına inandırması için hiçbir neden yoktur. Kısacası: Dünyada bazı değerler var etmek için kullandığımız 'amaç', 'birlik', 'varoluş' kategorilerini tekrar ortaya çıkarmaktayız; dolayısıyla dünya değersiz görünmektedir."* (Nietzsche, 2022, s. 32)

4.8.3. Postmodernizm, Üst Anlatıların Reddi ve Nihilizm

Genel kabulüyle postmodernizmi üst anlatıların sonu olarak değerlendirecek olursak Nietzsche'nin bahsettiği nihilizm krizi ile ne kadar ortak paydalar taşıdığını görmek zor olmayacaktır. Ancak Nietzsche tek bir filozofken postmodernizm bir dönemdir,

çağdır, akımdır, farklı bir yaklaşım tarzıdır, varlığın ve onun bilgisinin olduğu her alanda yeni bir anlam formudur. Bu yüzden postmodernizmi yorumlamanın bir filozofu yorumlamaktan çok daha zor bir uğraş olduğunu ilkesel olarak vurgulamalıyız. O, bir ideoloji ya da sistem değildir, düşünsel düzlemde yeni bir bakış açısıdır; sanattan bilime, bilimden felsefeye kadar kültürün vuku bulduğu her alanda yeni bir görme biçimidir; bundan öte ise modernizme karşı bir tepkidir. Tanrı'nın yokluğu ile her şeyi mubah gösteren yaklaşımlar postmodernizmi kavramak adına eksik ve hatalı bir başlangıçtır. Bunun yerine Bauman'ın ifadelerine başvurmak son derece anlamlı olacaktır:

> *"Bence postmodern etik yaklaşımının yeniliği, her şeyden önce tipik modern ahlaki kaygıların terk edilmesinde değil, ahlaki sorunları ele almanın tipik modern yollarının (yani, politik pratikte ahlaki meselelere zora dayalı normatif düzenlemeyle yanıt vermenin; teoride felsefi olarak mutlak, evrensel ve temel olanın aranmasının) reddedilmesinde yatıyor. Etiğin en büyük meseleleri -insan hakları, toplumsal adalet, barışçıl işbirliği kişisel yetke arasındaki denge, bireysel davranış ile kolektif refahın uyumlulaştırılması gibi- güncelliğinden hiçbir şey yitirmedi. Yalnızca yeni bir tarzda görülmeleri ve ele alınmaları gerekiyor."* (Bauman, 1998, ss. 12-13)

Bauman'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere postmodernizmi salt etik, rasyonalizm ya da hakikat bağlamında bir yadsımaya indirgemenin mümkün olmadığı açıktır. Daha önce farklı bir şekilde değindiğimiz üzere, postmodernizmi tanımlamanın kesin bir yoktur. Nasıl modern filozofların her birini tek bir göstergede, tek bir yorumda aramak mümkün değilse bu, postmodernizm için de geçerlidir.

Etik düzlemde temel kopuşlardan birini indirgemeci yaklaşımlarda aramak mümkündür. Mükemmel bir toplum, mükemmel bir insan gibi idealler yeniden sorgulama kapsamına alınmalıdır çünkü ulaşmak istedikleri amaçlar uğruna amaçlarının nedenlerini, değerlerini yitirmektedirler. Ancak postmodernizmi Nietzsche'nin nihilizme bakış açısında olduğu gibi doğrudan varoluşun hiçbir amacı olmadığı postulatına indirgememiz mümkün değildir. Genel itibariyle postmodernizm üst anlatıların sonunu temel alır ancak bu anlatılara varoluşun hiçbir değeri olmadığı aksiyomunda olduğu gibi temelden sofist bir yaklaşımla hareket etmez. Onun problemi daha çok pratik olan ile teorik olanın ya da başka bir deyişle, yaşamsal olan ile teorik olanın

uyuşmazlığı üzerine kuruludur. Postmodernizm bir karamsarlık öğretisi olmamakla birlikte Nietzsche de özünde, Schopenhauer gibi karamsar bir filozof değildir.

Nietzsche'nin nihilizmi ele alış tarzı çağın, özellikle de Avrupa toplumunun içinden geçtiği krize parmak basar. Var olan tüm değerlerin artık bir anlam ifade etmediğinin, varoluşun bir amacı olmadığının bilincine varılması -ancak yukarıda parantez altına aldığımız gibi karamsar bir biçimde değil- olarak Nietzsche tarafından tahayyül edilen nihilizm bir geçiş aşamasıdır; tarihin sonu değildir. Bu bağlam üzerinden ilerlediğimizde Nietzsche'nin bir geçiş aşaması olarak kavradığı nihilizm ile postmodernizm arasındaki bağı anlamlandırabilmek çok zor olmayacaktır. Ancak her ne kadar Nietzsche, postmodernizmin tipik özeliklerini dünya sahnesi içinde önceden görmüş ve önemli konularda aralarındaki benzerlikler kendini çok aşikâr biçimde ortaya çıkartmış olsa da tek bir postmodernizm olmadığı gibi tek bir Nietzsche okuması da yoktur. Bununla birlikte Nietzsche ile postmodernizmi özdeşleştirmek büyük bir yanlışa düşülmesine sebep olacaktır çünkü Nietzsche, felsefesinde barındırdığı tüm zenginliğe karşın bir filozofun ismiyken, yani zorunlu olarak belirli dar bir sınırı imlerken, postmodernizm daha geniş bir alanı kapsar; sınırları yok denecek kadar belirsizdir. Üstelik Nietzsche'nin her konuda postmodernizm ile uyuştuğunu iddia etmek de çok ivecen bir tutum olacaktır. Ancak hem Nietzsche'nin hem de postmodernizmin iddialarının temelde başat ortak özellikler taşıdığını söyleyebiliriz çünkü her ikisi de üst anlatıların geçirdiği krizi merkeze aldıkları kadar hakikat, bilgi ve rasyonalitenin egemenliği konusunda endişeli, hatta kimi zaman öfkelidirler.

Çetin Türkyılmaz'ın da *Bunalım Çağı'*nda vurguladığı gibi, *"Çağı karakterize eden bir tutum olarak nihilizm, en genel anlamda inançların yitirilmesidir"* (Türkyılmaz, 2016, s. 95). Postmodernizm de benzer bir şekilde üst anlatıların egemenliğini yitirmesi üzerinden modernizme bir tepki olarak doğmuştur.

4.8.4. Yaşam – Ölüm Diyalektiği Çerçevesinde Nihilizmde İki Uç Örnek

Nietzsche'nin bir nihilist olup olmadığı tartışılan hususlar arasındadır ancak şunu ifade edebiliriz ki Schopenhauer bir ölüm filozofuysa Nietzsche, tam tersine, bir yaşam filozofudur:

> *"Bir güz ormanında gezinen Schopenhauer ne görür? Her tarafta, daha çok ışık isteyen büyük ağaçların kendini kurtardığı kardeş kavgalarının kurbanı ve tanığı olan cansız yapraklar ve kararmış dallar: Sonra da korkunç bir buharlaşma, her taraftan sızan bir kadavra kokusu. Her orman kasvetli bir ezgidir; Schopenhauer'ın görüp işittiği budur -Nietzsche de, tersine, ilk karın örttüğü altın sarısı yapraklarda, yeniden canlanacak olan hoş doğanın uyuklamasını görür."* (Philonenko, 2013, s.44)

Burada itinayla üzerinde durulması gereken ana nokta, yeniden canlanmadır çünkü Nietzsche, nihilizmi bir tür yeninden canlanma öncesi dönem olarak tahayyül eder. Nietzsche'ye göre, *"İnsan bir iptir, hayvanla Üstinsan arasına gerilmiş,-uçurumun üstünde bir ip"* (Nietzsche, 2013, s. 185). Dolayısıyla nihilizme de bu perspektiften yaklaşıldığında, üst insanın ortaya çıkışı nihilizm döneminin ardından kendini gösterecektir ve bu da sanat yoluyla olacaktır.

5. ZYGMUNT BAUMAN VE POSTMODERN ETİK

5.1. Modern Etik, Postmodern Etik Ayrımı

Bu başlık altında geçen tartışma doğrudan Bauman'ın *Postmodern Etik* isimli eserinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Ancak bu, bahsi geçen irdelemenin salt bu kitapla sınırlı olduğunu göstermez.

Öncelikle postmodern etik ile modern etik arasındaki ayrımları belirginleştirmek önem arz etmektedir. Modern etikte rasyonel bilginin ve olanakların temsiline duyulan güven son derece kritik bir konudur. Yalnızca Kant felsefesinde değil; modern felsefenin temelinde ussal gerçeğe duyulan bu eşsiz güven kendisini Kant'ın "yapmalısın buyruğunda" cisimleşmektedir.

Batı felsefesi Sokrates ve Platon'dan başlayarak erdemli bir yaşam, hakikat, adalet, dürüstlük, iyi isteme, ödev ahlakı gibi temel problemler üzerinde gelişim göstermiştir. Bu felsefenin en temel niteliklerinden biri akla duyulan güvende cisimleşmektedir. İnsan eylemini rasyonel bilgi üzerinden temellendiren bu felsefe modernizm ve Aydınlanma felsefesiyle katettiği ilerlemeyle ahlak felsefesi alanında müphemliği ortadan kaldırmaya çalışan, otonom bir felsefe değil, aklın buyrukları üzerinden temellenen merkeziyetçi bir nitelik kazanmıştır. Bu felsefe aynı zamanda etik bağlamda insanların davranışlarını ve ereklerini koşullandıran bir öz taşımakla birlikte; özgürlük kavramına ele alış tarzları birçok filozofta rasyonel gerçekliklere uygun davranma buyruğu üzerinden kendini ortaya koyar.

Burada söz konusu edilen; ahlaki tutumun zora, dışsal bir emre dayalı olarak kendisini gözler önüne sermesi, müphemliğe saygı duymayan gerçekdışı bir etiğin tek olanak olarak ortaya konmasıdır. Çünkü Bauman'a göre bu gerçekdışı hedef ancak ütopik bir varoluş olarak nitelendirilebilir (Bauman, 1998).

Ahlak ve etik üzerine düşünen modern filozoflardan farklı olarak Bauman'ın etiği; insan gerçeğinin karışık ve müphem olduğunu belirtmekte ve bu dolayımdan yola çıkarak ahlaki kurallarının da karışık ve müphem olduğunu göstermektedir. Ahlaki müphemliğin aşılabileceğine dair tasarıların temelinde metafizik kategoriler vardır ve bu metafizik kategoriler Batı felsefesini ve metafiziğini kuşatmaktadır.

Bauman'ın postmodern etik anlayışı, modern etikten farklı olarak, müphemliğin bir sonunun gelmeyeceği argümanına dayanır. Oysa daha önceleri de beyan ettiğimiz üzere, modern felsefenin bu müphemliğe tahammül edemediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tüm bunların yanı sıra Bauman'a göre postmodernlikte gerçekten bir özgürleşme olanağından söz etmek mümkündür. İnsan özgürlüğünü sınırlayan unsurlardan biri olan ve gündelik yaşama da fazlasıyla yansıyan bir bireyi bir başka birey haline getirmek için harcanan çaba; ona dışarıdan vaat edilen buyruklar postmodernizmle eleştirel bir ivme kazanmıştır.

Bauman'a göre postmodernizmle birlikte ahlaksal görevin başkasına duyulan temel sorumluluğa dayanmak zorunda olduğu söylenebilir. Burada söz konusu olan başkasına ötekileştirmeden sahip çıkmak, başkasını kendinden olmaya zorlamadan içselleştirmektir. Zira Bauman'a göre modern etik adına Öteki engellerin en korkuncunu temsil etmektedir. Bu yüzden, modern etiğin bu niteliğine karşıt olarak:

> *"Postmodernlik, modernliğin radikal bir şekilde peşinden koşulan özlemlerinin bizi getirdiği çıkmaz sokaklardan bir çekilişse, postmodern bir etik, Ötekini bir komşu olarak, ele ve zihne yakın olarak, sürüldüğü hesaplı çıkarlar dünyasından ahlaki benliğin çekirdeğine yeniden kabul edecek bir etik; yakınlığın özerk ahlaki anlamını yeniden kabul edecek bir etik; Öteki'ni, ahlaki benliğin layık olduğu mevkie eriştiği süreçte çok önemli bir karakter olarak yeniden kuran bir etik olacaktır."* (Bauman, 1998, s. 108)

Bauman, *Postmodern Etik* isimli eserinin giriş bölümünde temel ereğini şu şekilde dile getirir:

> *"Bu çalışmanın asıl konusu, postmodern perspektifin kendisidir. Bu kitabın temel savı modern çağın özeleştirel, sık sık kendini karalayıcı ve birçok açıdan kendini yıkıcı evresine ulaşmasının sonucunda (postmodernlik kavramının kavramaya ve ifade etmeye çalıştığı süreç), daha önceki etik teorilerin (ama modern çağın ahlaki kaygılarının değil) izlediği birçok yolun çıkmaz bir sokak gibi görünmeye başladığı; öte yandan ahlaki fenomenlere ilişkin tamamen yeni bir anlayışın yolunun açıldığıdır."* (Bauman, 1998, s. 10)

Bauman sözünü ettiğimiz eserinde postmodern bir ahlak incelemesi değil postmodern bir etik incelemesi yapmayı amaçlar. Ahlaki sorunlar sık sık gündeme gelir ama Bauman'ın ifadeleriyle, yalnızca postmodern dönemin etik düşünüşünün yol aldığı

zemin olarak. O, kimi postmodern doktrinlerde gözlemlendiği gibi etik olanın açık ya da üstü örtülü imhasını benimsemez; hatta *Postmodern Etik'*te birçok argüman irdelediğimiz yaklaşımla hesaplaşma görevini üstlenir. Bu nedenle postmodernizme ilişkin bir yanlış anlamanın/algılamanın üstünde durmak gerekir.

Postmodernizm tümüyle ahlaka ve ahlaki tutumlara duyarsız değildir; o, Aydınlanma felsefesinin ve modernizmin genel hatlarında yaygın bir hayalet gibi kendini gösteren ebedi, ilahi, aşkın bir ahlak ve etik arayışına karşı mesafe alır ve tepkisini dillendirir. Bir zamanlar bize matematiksel olarak her şeyi -ahlak ve etik de dahil- açıklayabileceğimizi ya da ideolojik, siyasal ve felsefi argümanlarla varlığın "ne"liğine ilişkin tek ve geçerli yolu gösterdiğini, varlığı tanımladığını ve aştığını, artık son sözü bildirdiğini beyan eden yaklaşımlar derin bir şüpheyle karşı karşıyadır. Bauman'ın ifadesiyle, *"Hangi eylem, hangi ölçütlerle değerlendirilmelidir? Ve birden fazla ölçüt uygulanıyorsa hangisine öncelik verilmelidir?"* (Bauman, 1998, s. 14) sorusu önem kazanır.

İki ölçüt arasında kaldığımızda hangisine, tek söz sahibi olma iktidarını tanımalıyız? Eğer her iki ölçüt de insan ürünüyse ve her iki ölçüt de kendi beyanının doğruluğunu kanıtladığını ortaya koyuyorsa nasıl bir seçim yapılmalıdır? Postmodernizm bu noktada ille de ikisinden birinin yanlış ya da tek doğru olması gerektiğini düşünmez. Bu yüzden modern yaşam, Bauman'ın ifadeleriyle, "mantıktaki ya o ya bu" ilkesine uymaz.

5.2 Nietzsche'nin Öte Dünyalara İtirazı ve Bauman

Modernizm ve Aydınlanma felsefesi genel itibariyle ne kadar "her şeyi kapsayıcı" olma idealini açık bir biçimde öne sürüyorsa, postmodernizm de bir o kadar bu ideale şüpheyle yaklaşma biçimini sürdürür. Bu nedenle Nietzsche'nin Hristiyanlık, sosyalizm, pozitivizm gibi öte dünya tasavvurunda bulunan ve ona göre insanlara mevcut dünyayı ötekileştirerek yaşamlarını çürütmelerine yol açan, içinde decadence barındıran sistemlere yönelik eleştirisini ciddiye almak gerekir. Bu, Nietzscheci olmayı gerektirmez ancak Nietzsche'yi anlamayı zorunlu kılar; hem de tam da onun öne sürümlerini çürütmek amacıyla gereklidir. Nietzsche'nin bu düşüncesini en iyi yansıtan ifadelerinden birine göre: "Sosyalist ve pozitivist sistemlerde her yerde Hristiyan

değer yargılarının kalıntıları bulunmaktadır. Hristiyan ahlaklılığın eleştirisi hâlâ eksiktir." (Nietzsche, 2022, s. 26).

Pozitivizm ya da sosyalizm gibi çeşitli idealler, dinsel inanış formları ve inanç karşısında şüpheli, hatta kelimenin tam manasıyla karşı koyucu olabilirler. Yine de burada inancın yerine aklın yerleştirilmesi ya da başka bir deyişle inancın yapamadığını aklın yapabileceğini ileri sürülmesi Nietzsche'nin de felsefesinin temelini oluşturan rasyonalizme yönelik şüphelerin açığa çıkmasına mahal vermektedir. Çünkü rasyonel olanın putlaştırılması ya da fetişleştirilmesi Ortaçağ'ın ardından yeni bir trajedinin doğuşunu simgelemektedir. Zira Bauman'ın ifadeleriyle kaderin onarılmaz olduğunu kabul etmemek modernliğin en büyük özelliklerinden biridir. Bu bağlamda tarihin de kimi süreçlerde bizlere tanıklık ettirdiği üzere çeşitli argümanlar altında ilerlemecilik, rasyonalizm ve benzeri- fetişleştirilen tüm kuramlar, ideolojiler ve kavramlar bir gün tam da onarmak arzusuyla yanıp tutuşturduğu kader uğruna, olanı olacak olandan daha kötü hale getirme gerçekliğiyle bizi baş başa bırakmaktadır.

Kaldı ki bahsi geçen trajedi de bundan başkasını imlememektedir. Bir Nietzscheci olmak yerine Nietzsche'yi anlamalıyız, üstelik bunu ona "itiraz" edebilmek için yapmalıyız.

5.3. Çelişkiler/Müphemlikler

Modernizm öz itibariyle çelişkiden hoşlanmaz; her çelişkinin bir matematik problemi gibi çözülür olduğu yanılsaması içindedir. Bu felsefe formunun en açık yansımalarını Aydınlanma döneminin birçok filozofunda bulmak mümkündür; en başta da Hegel'de çünkü o, Nietzshce'nin var olan kurguyu hakikat timsaline sokma bahsine ilişkin en açık örneği vermektedir. Bu yüzden varoluşçu filozof Kierkegaard için:

> *"Bu felsefe kavramı imkânsızdır, çünkü filozof, hakkında konuştuğu gerçekliğin içerisinde oturmaktadır. Filozof, zorunlu olarak tikel, sınırlı, olumsal bir duruş noktasından konuşur; filozofun hakikati, gayr-i şahsi, nesnel veya zorunlu olamaz. Filozof hem bir fail olarak hakkında konuştuğu evrenin içerisinde olup, hem de evreni bir seyirci gibi kavrayamaz."* (Maclntyre, 2001, s. 18)

Filozof hem bir özne olarak hem de Heidegger'in terminolojisiyle dünyaya fırlatılmış bir varlık, yani Dasein olarak tarihseldir; geçmiş ve gelecek tarafından kuşatılmıştır;

kendinde varlık değil kendi için varlıktır. Kendi için varlık olarak insan varlığı kaygı tarafından tetiklenir, iç daralması ile hiçliğin olanağıyla haşır neşir olur. Bu yüzden postmodernizmde olduğu gibi salt hakikat ya da nesnellik -matematiksel, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler vb.- insanın ontolojik gerçekliğini kavramaya yetmez. İnsan sıradan bir var olan değildir; onun en müphem yanı belki de bir seçim yapmakla, kendi tarihini kendisi yazmakla yükümlü olmasıdır. Bu ana esas üzerinde durulduğunda; -yani insan varlığının tarihselliği, belirsizliği ve tanımlanamaz oluşu- Kierkegaard'ın ve posmodernizmin neden Hegelci olmadığını kavramak kolaylaşmaktadır.

Evet, insan kendi seçimlerini ve tarihini yaratır ama aynı zamanda bu seçim ve tarih tarafından belirlenir yani tam anlamıyla objektif bir felsefeden ya da bilimden söz etmek mümkün değildir. Bilgi ve iktidar arasındaki ilinti de burada kendini göstermektedir. Ne zaman -niteliği, konumu, zekâsı ne olursa olsun- bir var olan; kendi argümanını, doktrinini, inşa ettiği teoriyi, yöntemi, paradigmayı, ideolojiyi, hatta etiği bir yasa, tek ve son söz formu altında kutsallaştırmaya, yasalaştırmaya başlarsa o zaman bilgi-iktidar ilişkisi baş göstermiş demektir. Postmodernizmin savlarını da bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Onu bilime, nesnelliğe karşı okumak yerine, her bilgi biçimini var olan tarihsel gerçeklikle ilişkilendiren, belirli bir kültürün ürünü şeklinde ele alan bir yaklaşım olarak değerlendiren bir bakış açısının getirisi diye kavramak daha önemlidir.

Bu kısa ekin ardından konumuza dönelim ve Bauman'a başvuralım: *"Aporetik olmayan, müphem olmayan bir ahlak, evrensel olan ve 'nesnel temellere dayanan' bir etik, pratik olarak imkânsızdır; hatta belki de bir oxymoron, terimlerdeki bir çelişkidir."* (Bauman, 1998, s. 20)

Bauman özcü ve keskin etik ilkelerin, postulatların -insan özünde iyidir veya insan özünde kötüdür gibi- evrensel gerçekliğinin pratik olarak imkânsızlığına ve ahlaki olarak müphem olduğumuzu, müphem olmayan bir ahlakın varoluşsal olarak imkansız olduğuna dikkat çeker. Mükemmel bir toplum, mükemmel bir insan gibi idealler yaratan tüm projeler, Bauman'a göre, uygulanabilir değildir çünkü projelerini temellendirdikleri ilkeler geçerli değildir.

İkincil olarak, Nietzsche felsefesine yansıyan nihilizm problemini hatırlayalım, çeşitli özcü, hayattan kopuk ve insanı kendi hakikatine indirgemeye çalışan, kendi yarattığı son söze inanmamamızı bekleyen tüm yaklaşımlar, Bauman'ın kavrayış tarzında da var olanı onarmaktansa bozmaya götürür. Bauman ahlaki fenomenlerin doğaları gereği "rasyonel" olmadığını düşünür. Yine de müphem olmayan bir şekilde çok az seçeneğin varlığını da kabul eder. Ahlakın evrenselleştirilemeyeceği savını ise farklı bir zeminden okur. Ona göre ahlaki "benden" önce hiçbir "ben" yoktur. Bu anlayışın en açık ifadelerini aşağıdaki cümlelerde görmek mümkündür: *"O halde yaygın kanaatlere ve bazı postmodernist yazarların aceleci 'her şey uyar' şeklindeki zafer çığlıklarına karşın, ahlaki fenomenlere ilişkin postmodern perspektif ahlakın göreceliğini ortaya çıkarmıyor."* (Bauman, 1998, s. 25)

Nietzsche'nin en yüce değerlerin değer yitimi perspektifinden yola çıkarak oluşturduğu nihilizm problemine benzer bir yaklaşım da, Bauman'ın ortaya koyduğu gibi, içinde bulunduğumuz çağın ahlaki müphemlikle dolup taştığını fark ettiğimizde gözlemlenir ve Bauman bunu "postmodern ahlaki kriz" olarak değerlendirir (Bauman, 1998).

Modern çağın filozoflarının temel ereklerinden birinin de ahlakı belli bir formülasyona indirgemek, onun belirsiz, tartışılır yanının ortadan kaldırılmasına hizmet etmek olduğunu biliyoruz. Bu olgu Kant'ta ne kadar açık bir biçimde ifade edilmişse diğer modern çağ filozofları tarafından da -bir özgürlük ya da ahlak etiği kurmuş veya kurmamış- kimi zaman üstü örtülü bir formda olsa da açığa çıkartılmıştır. Zira buradaki temel kaygı ahlaki müphemliğin ortadan kaldırılması ereğine yöneliktir. Her ne kadar Karl Marx dahi ahlakı tarihsel bir zeminden okumuş ve ezeli ebedi ahlaki yasalara itibar göstermemiş olsa da onun felsefesinde de yer yer ahlaki müphemliğin kaldırılmasına yönelik tasarılar kendini göstermektedir. Etik bağlamda bu felsefelerin önemli parçalarından biri, özellikle Rönesans sonrası felsefeyi yansıtmaları ve Tanrı merkezci anlayıştan insan merkezci anlayışa geçişi imlemelerinde yatmaktadır. Ancak bu modern felsefenin tüm yönleriyle Tanrı-tanımaz bir felsefe olduğunu asla göstermez; ancak kilisenin baskısının zayıflaması, inancın ağırlığının yerini aklın alması ve akla duyulan sarsılmaz güven en azından bu felsefenin temel karakteristik özelliğini ortaya koymaktadır. *"Diğer yandan ise, John Milton'un kitleleri tanımla-*

dığı sözcüklerle, 'kölelik için saf ve bahtsız sürü' vardı. Rönesans, özgürleşme çağı, aynı zamanda büyük bölünme çağıydı." (Bauman, 1998, s. 35)

Modern dönem boyunca felsefecilerin bir yükümlülük olarak üstlendikleri "evrensel olandan bahsetme" hattı yeniden değerlendirilmelidir. Tarihin ve insanın olanaklarına ilişkin daha iyi psikolojik, sosyolojik, siyasal, felsefi irdelemelerin yapılması zorunludur. Bunun yollarından biri de, Bauman'a göre, müphemliğe saygı göstermektir. Ancak modernizm genel hatlarıyla bu müphemliğe saygılı değildir çünkü müphemlik bünyesinde ölümcül bir tehlike barındırır. Zira müphemliğe saygının kolay elde edilebilir bir şey olmadığını düşünen Bauman, *Postmodern Etik'*in "Ele Geçirilemeyen Evrensellik" başlıklı bölümünün ilk sayfasında edebiyatçı-yazar Robert Musil'den bir alıntıya yer verir:

> *"İyinin ve kötünün 'sabit' değerler değil, 'işlevsel değerler' olduğunun; yapılan işlerin iyiliğinin tarihsel koşullara, insanların iyiliğinin ise niteliklerinin kullanıldığı psiko-teknik beceriye bağlı olduğunun anlaşıldığı bir zamanda, iyi ve kötü üzerine modası geçmiş boş konuşmalar artık kimi ilgilendirir ki?"* (Bauman, 1998, s. 51)

Nietzsche'nin iyiye ve kötüye dair kavrayışına ilişkin benzer ifadeler taşıyan bu pasaj ve bu pasajda sorulan soru; postmodern çağda bir heyula gibi yayılmaktadır. İşte bu kavrayışı en iyi yansıtan ifadelerden birinde Nietzsche şöyle der:

> *"Zirvesinde tüm kötülerin iptal edildiği ve sadece iyi yaratıkların kaldığı bir durumu hayal eder. İyi ve kötü antitezinin her ikisinin de varlığına dayandığını düşünmez bile. Diğer taraftan kötü yok olmalı ve iyi olan kalmalıdır; birinin var olma hakkı vardır; diğeri ise hiç olmamalıdır. Bunu isteyen gerçekte nedir?"* (Nietzsche, 2022, s. 240)

5.4. Yasa Koyucu Yargıların Reddine Giden Yol ve Bir İtiraz

Nietzsche doğa bilimleri de dahil olmak üzere var olan her sistemde yasa koyucu yargıları reddeder. Ahlak/etik sahasında da bu bakış açısını hiçbir tutarsızlığa başvurmadan sürdüren Nietzsche açısından iyi ve kötü salt insan zihninin bir kurgusu ve yorumu olarak anlam ifade eder; bunun dışında ahlakı ve ahlakın tüm belirlenimlerini olumsuzlayan Nietzsche'nin izdüşümünde tek hakikat vardır, o da güç istencinin bizzat kendisidir.

İyi, her zaman bir başka şeye göre iyidir; kötü de benzer şekilde her zaman bir başka şeye göre kötüdür. Ancak bu gerçek göz önünde bulundurulsa dahi -yani iyinin ve kötünün saf ebedi formlar olduğu kabul edilse de- güçlü bir argüman karşımıza çıkacaktır ve belki de postmodernizmin de modernizmin de ciddiyetle üzerinde durması gereken hususlardan biri budur.

Ne doğa bilimlerinde ne matematikte ne sosyal bilimlerde ve ne de ahlaki ve etik disiplinlerde mutlak, ebedi yasalar koymanın olanağı vardır. Hem evrende hem de insan ve toplum sahasında Nietzsche'de olduğu gibi tüm yargıları yoruma indirgemenin; yani hepsini bir kurgu şeklinde kavramanın doğru olduğunu düşünmüyoruz. Gerek kendi için varlığın ontolojik yapısı, gerekse onun kültürel-toplumsal ve biyolojik belirlenimliği çerçevesinde değerlendirildiğinde, tüm nesnelliğin ve hakikatin tartışılabilirliği noktasından hareket ettiğimizde herhangi bir bilginin yansız, tarafsız, salt objektif olabileceğini kabul etmek mümkün görünmemektedir. Nesnel gerçeklik vardır ancak bu nesnel gerçekliğe dolayımsız, aracısız ulaşmanın bir yolu yoktur. Çünkü nesnel gerçekliği üreten, ona ulaşan varlık olarak kendi için varlık tarihseldir, biyolojiktir. Bilimsel ve toplumsal devrimler bunu açık bir biçimde kanıtlar. Bir gün yasa olarak bilinen öbür gün yanlışlanır ve yerini bir başka yasaya bırakır. Dahası, bu sürecin ne zaman ve ne şekilde biteceğini tam olarak kestirmek mümkün değildir.

Bu bağlam üzerinden devam edildiğinde, ahlak alanında da çeşitli müphem olmayan maksimlerden söz etmek tartışılabilirdir. Ancak bu maksimlerin ezeli, ebedi değişmez olgular olmadığını, nasıl bir bilimsel teori yanlışlanabiliyorsa, onların da en az o kadar yanlışlanmaya açık oluşunu her türlü rasyonel, dinsel ve metafizik yargıların "tamamına" şüpheyle yaklaşarak postmodernizm anlaşılabilir hale gelmektedir.

Tezimizde temel alınan okuma biçimi gereği, kimi postmodernist yaklaşımlara sızan ve insan varlığına dair her şeyi görecelileştiren, hiçbir doğru-yanlış tanımayan iddiaların bir geçerliliği olmadığını biliyoruz. Öyle ki bu tez ne postmodernizmi tüm yönleriyle savunur ne de tüm yönleriyle reddeder. Postmodernizm, insanın kültürel bir varlık oluşunu önemsediği, zamanın dogmalarını aşma cesareti gösterdiği, ilerlemeci teorilerin bünyelerinde barınan çelişkiyi kavradığı, aklın ve bilimin tek başına bir meşruiyet kazanmasına tepkiyle yaklaştığı ve her türlü metafizik yargının yeniden süzgeçten geçmesi gerektiğini savunduğu için günümüzde bir önem arz etmektedir. Diğer yandan, postmodernizmin her şeyi görelileştiren, hiçbir doğruya inanmayan

biçimleri bizim için kabul edilemezdir. Kaldı ki bu anlayışın genelleştirilmesinin de çağımızın logosu açısından büyük bir risk barındırdığının farkındayız.

5.5. Etik Bağlamında "Öteki" ve Levinas'ı Hatırlatma

Aydınlanma filozoflarından Kant'ın düşüncesini Bauman'ın eseri üzerinden değerlendirmek gerekirse öncelikle Kant'ın felsefesinin görünüşte tüm saydamlığına ve fikirlerindeki devrimci, hümanist ögelere rağmen postmodernizmde etik sorun açısından çok önemli bir köşe taşı oluşturduğunu görmekteyiz.
Bauman'ın ifadeleriyle devam edelim.

> *"Aslında, Kant'a ve taraftarlarına göre erdem, insanın duygusal eğilimlerine karşı koyma ve akıl adına onları etkisizleştirme ya da reddetme yeteneği anlamına geliyordu. Aklın duygu dışı olması gerekiyordu, çünkü duygular akıldışıydı; ahlak aklın duygu dışı hâkimiyetinde doğru ve dürüst bir şekilde tasarlanıyordu."* (Bauman, 1998, s. 88)

Levinas'ın etiğini postmodern etik olarak kategorize eden Bauman'a göre, modern etiğin ilkelerinin tamamen tersine çevirerek daha önce tartışmasız benliğe atfedilen önceliği Öteki'ye teslim eder.

Öteki herhangi bir yakınlık ve geometrik ilişkiye bakılmaksızın her türlü taahhütlerden önce gelen bir yükümlülüktür. Burada anlaşılması gereken en önemli husus, Levinas gibi etiği her şeyin önüne koyan bir filozofun dahi postmodernizmin çatısı altında değerlendirilmesidir. Hatta Bauman'a göre Levinas modern etiğin temel ilkelerini altüst eder. *"Levinas, modern etiğin ilkelerini tamamen tersine çevirerek, daha önce sorgusuz sualsiz benliğe atfedilen önceliği Ötekiye verir."* (Bauman, 1998, s.109)

Politika, modern çağda, her ne kadar insancıl ereklere ve bilimsel gerçekliklere dayandırılarak uygulamaya geçirilse de çeşitli yenilgilerle karşılaşmıştır. Modernizmin iyimserliğinin en zayıf yönlerinden biri budur; vaat ettiği özgürlüğü gerçekleştirebilmek adına bir şeylere pek fazla güvenerek bir kısırdöngünün içine girmesi ve bunun getirisi olarak çeşitli ötekiler yaratması, onlarla dövüşmekte -elbette mecaz anlamda- yetersiz kaldığındaysa düşman olarak damgalaması… Bu yüzden Albert Camus, tam da modernizmin bu niteliğine 'başkaldırarak' şöyle der: *"Ben politika*

için yaratılmamışım, çünkü hasmımın ölümünü isteme ya da kabul etme yeteneğinden yoksunum." (Bauman, 1998, s. 137).

Bauman'ın etiğinde postmodernizmin en ayırt edici özelliği, var olan tarihi -bu tarih geleceği de kapsar- ideolojileri, paradigmaları kesinliğinden soyutlayarak onlara şüpheyle yaklaşmayı vazife bilmesi ve hiçbir şeye garantiyle yaklaşmamasıdır (Bauman, 1998, s. 267).

Dünyayı düz bir çizgi üzerinden okuyan tarihçiler, filozoflar, bilim insanlarının düştüğü en büyük yanlış budur; kendinden olanı kutsallaştırıp kendinden olmayanı öteki, düşman ilan etmektir.

6. SONUÇ

Bu çalışma boyunca, ahlak felsefesi bağlamında incelenen Nietzsche ve postmodernizm teması dört temel tema üzerinde önem arz etmektedir. İlk olarak Aydınlanma felsefesinin etik tasarıların, iddiaların dışına çıkan Nietzsche ahlakı ne kadar bir yorum ve kurgu olarak nitelendirirse nitelendirsin, Batı felsefesinde yankısını bulan geleneğin dışına çıkarak, eskiden iyi olan her şeyin bugün kötü olarak adlandırıldığını belirterek felsefe dünyasında özgün bir etik ortaya koymuştur.

Bir felsefeyi ahlaki kılan ya da bizleri ahlak karşıtı olarak nitelendirmeye iten nedenlerden en önemlisi şu ana kadar var olan gelenektir. Var olan değerlere şüphe ile yaklaşan Nietzsche, burada tam da Hristiyanlığın yaydığı sistemin eleştirisi olarak yeni bir etik tasarıda bulunmakta; var olan edimlerin arkasındaki iyi istemenin gerçek değil ancak görünür dünyaya eklenmiş bir yalan olarak okunabileceğini savlamaktadır. Tam da bu dünyayı ele alış yordamında yalnızca iyi ve kötü kavramları değil; dünyayı insancıl kılma projelerinin kendisi şüphe nesnesi konumuna indirgenir. Gerçekten de biz yalnızca iyi istemede bulunduğumuz için mi bu değerleri (merhamet, komşunu sev ilkesi ve benzeri) ön plana çıkartırız yoksa arkasında "gerçek dünya" gibi bir yalan mı söz konusudur?

İkinci nokta ise postmodernizmin hakikat, ahlak, din, sosyalizm gibi konularda eleştirel olabilse de bu felsefi düzlemin aynı zamanda bu değerleri içine alabileceği noktasındadır.

Postmodern filozoflar hakikat yerine hakikatlerden ya da büyük anlatılar yerine küçük (minimal) anlatılardan söz ederken 20. yüzyıldaki atmosferi göz önünde bulundurmak önemli olacaktır. Zira bu dönemde yaşananlar pek çok filozofun dünyaya bakış açısını değiştirmesine zemin oluşturmuştur.

Bu dönemde modern düşünce ve geleneğinin hayata ve dünyaya yansıyışı Nietzsche'nin sinyallerini verdiği nihilizm krizinin izlerini yansıtmaktadır. Modernizmin yücelttiği kavramlar artık eski gizemini yitirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla insan bilincinin evriminde yeni bir aşamaya ulaşılmaktadır. Bununla birlikte metafizik bilgi de rasyonel bilgiye güvenin azalmasıyla eski meşrutiyetini yitirmekte; bu epistemolojik kopuş yankısını tüm dünyada göstermektedir.

Rasyonalizm, modern bilim anlayışı ve bunun getirisi olarak Aydınlanma felsefesi sancılı bir dönem geçirmiştir. Akla duyulan sarsılmaz güven, insanın, toplumun ve tüm yaşamın onarılabileceği noktasındaki şiddetli arzu bir süre sonra patolojik noktaya erişerek krize neden olmuştur. Bu kriz, çeşitli "izmlerin" doğuşundan batışına kadar tüm süreci belirlemiştir.

Bilimsel bilginin fetişleştirilmesinden özgürlüğün kutsallaştırılmasına en çok tanıklık edilen dönemlerden biri olan 20. yüzyıl, postmodernizmin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Tarihin hiçbir dönemine düşünce ve felsefe dünyası ile maddi toplumsal koşullar birbirinden kopuk iki farklı gerçekmiş gibi yaklaşılamaz, aksine her ikisi de birbiriyle çok derinden ilintilidir. Bu yüzden 20. Yüzyılın ekonomik, politik, toplumsal gerçeği ile postmodernizmin ortaya çıkışı ve gelişim süreci arasındaki ilişkiyi irdeleyebilme yeteneği geliştirebilmek çok önemli olacaktır.

Üçüncü olarak genel postmodern anlayış tıpkı Nietzsche'de olduğu gibi üst anlatılar karşısında şüpheli olsa da toplumsal bağlamda da -20. yüzyıl yansıyan savaşlar, totalitarist rejimler- ahlaki bir kaygı içinde olduğu yadsınamaz. Buradaki temel sorunlardan biri Lyotard'da kendisini gösterdiği gibi totaliter bir rejime dönüşen anlatıların; insanlığa vaat ettiği özgürlük yerine daha fazla kölelik getirdiği noktasındadır. Bu noktada Nietzsche'nin gerçek olarak addedilen dünyalara getirdiği itiraz göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu fikirlerin anlaşılması adına Aydınlanma filozoflarının fikirleri üzerinde önemle durduk. Çünkü bir düşünce en iyi karşıtı ile anlaşılabilir.

Aydınlanma felsefesinde iyi-kötü, akıl, hakikat gibi kavramlar tartışmaya açık olmakla birlikte, en kaygı verici yanı; bu kavramlara yüklediğimiz anlamların yüceltilerek diğer kavramlar üzerinde bir otoriteye dönüşmesidir ki bu yankısını tarih sahnesinde hissettirmiştir. Postmodernizmi totalitarizm eleştirisi bağlamında ele almak, bu nedenle büyük önem arz etmektedir. Çünkü söz konusu olan rasyonel bilginin de mutlaklaştırılması ve bunun yaşam üzerinde bir baskı imparatorluğuna dönüşmesidir.

Postmodernizm tarihin bu seyrine karşı alınmış önlemlerden, alternatiflerden biridir. Diğer tüm savlar, ideolojiler, teoriler kendi meşruiyetlerine olağandışı bir güvenle hareket ederken postmodernizm bu güvene kuşkuyla yaklaşmakta, ilerlemeciliğin bir ürünü olan insanın, toplumların ve küresel dünyanın mimarisini çizmeye kalkışan projeleri de üst anlatı nitelendirmesiyle reddetmektedir.

Dördüncü bir problem ise, modernizmin ve postmodernizmin birbirinden kesin sınırlarla ayrılamayacağı noktasındadır. İlk olarak postmodernizmin modernizme bir tepki ile doğduğu doğru olsa da onun, modernizmin tam karşıtı bir okuma sunduğunu kabul etmek mümkün değildir. İnsanlık ve düşünce tarihinin hiçbir yönelimi diğerlerinden kopuk olmamakla birlikte, her zaman ortak, geçmişten kalan unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

Bu dört bulgunun yanı sıra Nietzsche Tanrı'nın ölümü argümanı ile "tarihin sonu" benzeri bir yol tutmuştur. Burada söz konusu olan değerlerin, dünya karşısındaki inançların, ideolojilerin eriyip gittiği bir sürecin öngörüsüdür. Buradaki fikri postmodern filozofların üst anlatı eleştirisi ile ilişkilendirmek son derece mümkündür. Gelecek karşısında 'şimdinin' yitirilişi ya da başka bir deyişle ilerlemeci anlaşılın bir noktada iflası belirmektedir. Bu yüzden tarihin sonu düşüncesi ile Nietzsche'de Tanrı'nın ölüm söylemi özellikle ilerlemecilik eleştirileri bağlamında yeni çalışmalara fazlasıyla açık bir konudur.

KAYNAKÇA

Akarsu, B.(1999). *Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi.* İstanbul: İnkılap Yayınları

Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. (A. Tuncer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berkowitz, P. (1998). *Nietzsche/bir ahlak karşıtının etiği.* (E. Demirel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cevizci, A. (2011). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A. (2021). *Etik ahlak felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Connor, S. (2001). *Postmodernist kültür.* (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: YKY Yayınları.

Direk, Z. (2016). Sunuş. Zeynep Direk ve Erdem Gökyaran (Haz.), *Sonsuza tanıklık* içinde (7-41). İstanbul: Metis Yayınları

Durmaz, K. (2019). *Nietzsche*. İzmir: Lilith Yayınları.

Emden, C. J. (2013). *Modern siyasal düşünce ve Friedrich Nietzsche.* (G. Varım, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Flew, A. (2005). *Felsefe sözlüğü.* (N. Özsoy, Çev.) Ankara: Yeryüzü Yayınları.

Gawoll, H, J. (1996). *F. Nietzsche ve avrupa felsefesi.* (A. Özalp, Çev.) İstanbul: Felsefe Yazıları Ansiklopedisi.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu.* (S. Savran Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hegel. G.W.F. (2010). *Tarih felsefesi.* (A. Yardımlı Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.

Hegel, G. W. F. (2015). *Hukuk felsefesinin prensipleri.* (C. Karakaya Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Heidegger, M. (1998). *Metafizik nedir?* (S. Kemal Yetkin ve M. Şevket İpşiroğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Heimsoeth, H. (2016). *Kant'ın felsefesi.* (T. Mengüşoğlu Çev.) Ankara: Doğubatı Yayınları.

Kant, I. (2007). *Ethica.* (O. Özügül Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.

Kessler, M. (2013). Sanatın Değeri Hakikat'ten Yüksektir. Kenan Sarıalioğlu (Haz.), *Nietzsche/fikir mimarları dizisi-7* içinde (ss. 55-63). İstanbul: Say Yayınları

Kuçuradi, İ. (1967). *Nietzsche ve insan:* İstanbul: Yankı Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2022). *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Levinas, E. (2021). *Zaman ve başka*. (Ö. Gözel, Çev.) Ankara: Fol Yayınları.

Maclntyre, A. (2001). *Varoluşçuluk.* (H. Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Nietzsche, F. (1964). *Böyle buyurdu zerdüşt.* (A. Turan Oflazoğlu, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınları.

Nietzsche, F. (2007). *Tan kızıllığı.* (H. Salihoğlu ve Ü. Özdağ, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.

Nietzsche, F. (2010). *Putların alacakaranlığı.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Nietzsche, F. (2015a). *Tarihin yaşam için yararı ve sakıncası.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Nietzsche, F. (2015b). *İnsanca, pek insanca C.1* (C. Atila, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2022). *Güç istenci*. (N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Özlem, E. (2019). *Etik.* İstanbul: Notos Yayınları.

Pearson, K, A. (1998). *Kusursuz nihilist*. (C. Soydemir Çev.) İstanbul:

Ayrıntı Yayınları.

Philonenko, A. (2013). Nietzsche Yaşam Filozofudur. Kenan Sarıalioğlu(Haz.), *Nietzsche/fikir mimarları dizisi-7* içinde (ss. 43-55). İstanbul: Say Yayınları

Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. (V. Atayman ve G. Sezer, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sarup, M. (1997). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm.* (A. Baki Güçlü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Türkyılmaz, Çetin. (2016). *Bunalım çağı.* Ankara: Bibliotech Yayınları.

Vattimo, G. (2005) *Nietzsche ile diyalog.* (D. Kundakçı, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0009-0007-4343-7201
Adı Soyadı	Barkın Can Topcu
Doğum Yeri	Ankara
Doğum Tarihi	14.02.1997

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	Açıköğretim Fakültesi
Bölüm	Sosyoloji

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe Anabilim Dalı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (…..) YÖKDİL (….) TOEFL (….) EILTS (….)
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Kurgu Kültür Merkezi Yayınları
Görevi/Pozisyonu	Redaktör
Tecrübe Süresi	3 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Şehit Osman Avcı Mahallesi, 39. Sokak, 5/2 Eryaman/Ankara
E-mail	barkincan.topcu@gmail.com